

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav jazyků a komunikace neslyšících

Bakalářská práce

Anežka Hornychová

Antropomorfismus a antropomorfizace v poezii Neslyšících

Praha 2022

Vedoucí práce: doc. PhDr. Irena Vaňková, CSc., Ph.D.

Poděkování

Děkuji vedoucí práce doc. PhDr. Ireně Vaňkové, Csc, Ph.D. za vedení této bakalářské práce a její cenné rady. Dále bych ráda poděkovala Mgr. Nadě Hynkové Dingové, Ph.D. a Zuzaně Hájkové za konzultace spojené s překladem básně. Poslední poděkování patří především mé rodině a přátelům za podporu.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 31. července 2022

Anežka Hornychová

Klíčová slova

Kognitivní lingvistika, kognitivní poetika, znakový jazyk, český znakový jazyk, poezie, poezie Neslyšících, metafora, antropomorfismus, antropomorfizace

Key words

Cognitive linguistics, Cognitive poetic, Sign language, Czech sign language, Poetry, Deaf poetry, Metaphor, Anthropomorphism, Anthropomorphization

Abstrakt

Cílem této práce je shrnutí poznatků o fungování znakového jazyka v uměleckém textu v kontextu kognitivní lingvistiky a kognitivní poetiky. Konkrétně se práce zaměřuje na antropomorfismus a způsoby, prostředky a účinky antropomorfizace v poezii Neslyšících. Na základě doslovného překladu bude podrobně analyzována báseň neslyšícího básníka s důrazem na procesy antropomorfizace. Jedná se o báseň *Strom* od českého básníka Sergeje Josefa Bovkuna. Bakalářská práce vychází zejména z literatury Sutton-Spence (2005), Sutton-Spence – Kaneko (2016) a Sutton-Spence – Napoli (2010).

Abstract

The aim of this work is to summarize the knowledge about the functioning of sign language in an artistic text in the context of cognitive linguistics and cognitive poetics. Specifically, the work focuses on anthropomorphism and methods, means and effects of anthropomorphization in the poetry of the deaf. The poem of deaf poet with an emphasis on the processes of anthropomorphization will be analysed in detail on the basis of sub-steps. The poem is *Strom* by the Czech poet Sergei Josef Bovkun. The bachelor thesis is based mainly on the literature of Sutton-Spence (2005), Sutton-Spence – Kaneko (2016) and Sutton-Spence – Napoli (2010).

Obsah

ÚVOD.....	8
1. POEZIE JAKO SPECIFICKÁ OBLAST KOMUNIKACE	9
1.1. Shody a rozdíly poezie v mluveném a znakovém jazyce	10
1.2. Další prostředky poezie Neslyšících	11
1.2.1. Klasifikátory a klasifikátorové tvary ruky	12
1.2.2. Neverbální nemanuální prostředky	12
2. IKONIČNOST, METAFORA, ZDVOJENÉ MAPOVÁNÍ.....	14
2.1. Ikoničnost a motivovanost.....	14
2.1.1. Poetická ikoničnost	16
2.2. Metafora	16
2.2.1. Metafora v perspektivě literární vědy	16
2.2.2. Metafora v perspektivě kognitivní lingvistiky a kognitivní poetiky	17
2.2.2.1. Orientační metafora.....	18
2.2.2.2. Ontologická metafora	18
2.2.2.3. Strukturní metafora.....	19
2.2.3. Konceptuální metafora ve znakovém jazyce	19
2.3. Zdvojené mapování.....	20
3. ANTROPOMORFISMUS A ANTROPOMORFIZACE.....	22
3.1. Antropocentrismus, antropomorfismus a antropomorfizace	22
3.1.1. Antropocentrismus	22
3.1.2. Antropomorfismus a antropomorfizace	23
3.2. Antropomorfismus ve znakovém jazyce	24
3.3. Antropomorfismus a jeho úrovně	25
3.3.1. Popisná úroveň.....	26
3.3.2. Předjazyková úroveň	26
3.3.3. Jazyková úroveň	27

4. ANALÝZA ANTROPOMORFISMU A ANTROPOMORFIZACE V BÁSNI V ČESKÉM ZNAKOVÉM JAZYCE	29
4.1. Sergej Josef Bovkun: Strom.....	30
4.1.1. Přepis básně pomocí glos.....	30
4.1.2. Doslovný překlad básně.....	33
4.1.3. Analýza básně z hlediska antropomorfizace	35
ZÁVĚR	45
SEZNAM LITERATURY	47
SEZNAM OBRÁZKŮ	51
PŘÍLOHY.....	53

Úvod

Tématem bakalářské práce je antropomorfismus a antropomorfizace v poezii znakových jazyků. Hlavním cílem je přitom výzkum vzniku těchto prostředků. Na základě poznatků, jež na tomto poli dosud přinesla cizojazyčná i česká odborná literatura zabývající se poezií, kognitivní lingvistikou, kognitivní poetikou a lingvistikou znakových jazyků, je analyzován antropomorfismus a proces jeho vzniku na materiálu básně *Strom* od českého neslyšícího básníka Sergeje Josefa Bovkuna. Analýza je pro účely této práce zaměřena pouze na antropomorfizaci jedné z entit v básni přítomných, a to na ústřední entitu stromu.

Práce je rozdělena do čtyř kapitol. V první kapitole je stručně představena poezie jako specifická oblast komunikace jak v mluvených, tak i ve znakových jazycích s akcentem na jejich podobnosti a rozdíly.

Druhá kapitola pojednává, rovněž v kontextu jak mluvených, tak i znakových jazyků, o ikoničnosti, metafoře a zdvojeném mapování, které se s ikoničností a metaforou pojí.

Ve třetí kapitole je podrobněji popsán samotný antropomorfismus, a to jakožto typ tzv. ontologické metafory (viz kapitola 2). S ním a s antropomorfizací je spojen další termín, který je v této kapitole popsán, a to antropocentrismus.

Závěrečná, čtvrtá kapitola je zaměřena na konkrétní analýzu antropomorfismu a antropomorfizace stromu ve stejnojmenné básni v českém znakovém jazyce. Tato analýza je provedena na základě přepisu básně do tzv. glos a doslovného překladu do českého jazyka. K analýze je rovněž použit i originální text básně v českém znakovém jazyce. Při popisu způsobu vzniku antropomorfizace a jejích prostředků je použit zápis tvarů ruky notačního systému dle Macurové – Příloha 2.

Při psaní práce jsem čerpala z odborné literatury jak zahraniční, konkrétně v anglickém jazyce (např. Sutton-Spence, 2005, Sutton-Spence, Kaneko, 2016), tak i české (např. Vaňková, 2005, Hoffmanová, 2016).

1. Poezie jako specifická oblast komunikace

Dříve, než se budeme věnovat vlastnímu tématu práce, je vhodné stručně představit oblast komunikace, kde jsou antropomorfismus a antropomorfizace především uplatňovány, komunikaci uměleckou, kam zařazujeme také poezii.

Poezie je obvykle prezentována jako druh uměleckého stylu, literatury, jenž je, především z důvodu obecného tvrzení, že je často psaná řečí vázanou (tedy veršovou formou), často dáván do opozice k próze jakožto řeči nevázané (srov. Peterka, 2007, s. 261). Spolu s prózou a dramatem se poezie řadí mezi základní druhy literární produkce (Zeman, 1991, s. 111), konkrétněji do tzv. sféry literární komunikace (Hoffmannová, 2016, s. 396).

Poezie je v rámci této sféry specifická důrazem, který klade na „neobyčejnost řeči zejména tím, že spolu s veršem aktualizuje zvukovou a lexikální rovinu jazyka, jeho obraznost“ (Peterka, 2007, s. 261). Specifické formy imaginace dosahuje tak zejména díky bohatým řečovým figurám, mezi něž se mimo jiné řadí metafora a metonymie (a tedy i antropomorfismus), které jsou považovány za základní stavební kámen obraznosti, ale také jazyka obecně (Culler, 2002, s. 81, srov. Lakoff, Johnson, 2002, s. 15).

Přitom však nejde jen o exkluzivní druh literatury, který je psaný veršem a kladoucí si za cíl zapůsobit na recipienta, vyvolat u něj estetický prožitek a emočně ho povznést (Hoffmannová, 2016, s. 398). Poezie je zároveň též druhem suverénní komunikace, skrze niž autor bohatě, osobitě vyjadřuje nejen své city, a může jejím prostřednictvím tudíž (i bez ohledu na recipienta) „uvolnit psychický přetlak, naplnit touhu po sebevyjádření“ (tamtéž, 2016, s. 399). Báseň je v tomto ohledu definována jako událost, při které se básník otevírá čtenáři/pozorovateli, jenž má z jeho umění požitky, zároveň se však vždy formálně jedná o text, o stavbu složenou ze slov (Culler, 2002, s. 84).

V poezii (a literární komunikaci obecně) tak, na rozdíl od ostatních sfér komunikace, dominuje estetická funkce, která se projevuje specifickým stylem jazyka, individualitou a otevřeností autora, ale i jedinečným pohledem čtenáře/pozorovatele. Literární komunikace se tak z pohledu svého cíle jeví jako „oblast rozkročená mezi komunikací veřejnou a privátní, psanou a mluvenou, dialogickou a monologickou“ (Hoffmannová, 2016, s. 396). V této sféře komunikace platí daleko větší svoboda, než je tomu například u sféry komunikace odborné, a to z důvodu její variabilnosti a absence povinnosti podléhat běžným komunikačním a stylovým normám (tamtéž).

1.1. Shody a rozdíly poezie v mluveném a znakovém jazyce

Poezie ve znakových jazycích je v mnoha ohledech s poezií v mluvených jazycích analogická. Rozdíly lze najít spíše ve způsobu fungování těchto jazyků jako takových – odlišnost spočívá zejména v jejich různé modalitě (srov. Hájková, 2009, s. 16–17).

Znakový jazyk je totiž samozřejmě jazykem vizuálně-motorickým. Proto je zde nejen poezie, ale i veškerá komunikace primárně vnímána zrakem a produkována manuálními (tvary, postavení, pohyby rukou) a nemanuálními (tvary, postavení, pohyby obličeje, hlavy a horní části trupu) prostředky (Macurová, 2012, s. 13).

Mluvený jazyk je oproti tomu komunikačním kanálem audio-orálním, obecně je tedy primárně vnímán sluchem a produkován hlasovým ústrojím. Poezie v mluveném jazyce (alespoň v jeho psané podobě, jež je v současné době pokládána za primární) je poslechem vnímána sekundárně (při recitaci), primárně je čtena její psaná podoba. Básně ve znakovém jazyce na rozdíl od básní slyšících autorů zachytit do psané podoby nelze (srov. Hájková, 2009, s. 17).

Odlišná modalita obou jazyků a absence psané podoby znakového jazyka mají vliv také na způsoby, kterými jsou básně v obou typech jazyků tvořeny (srov. Hájková, 2009, s. 16). Vliv na tvorbu básně ve znakovém jazyce například může mít jeho simultánnost – tedy současná produkce a percepce výrazů. Mluvený jazyk je naopak jazyk spíše lineární, klade tedy určité jednotky (hlásky, slova) za sebou (Macurová, 2001, s. 71).

Specifikem poezie ve znakovém jazyce je možnost rozlišení dvou z hlediska způsobu tvorby a výsledné stavby básně naprosto odlišných typů poezie. Jedná se o poezii tzv. strukturálně ustálenou a poezii strukturálně originální, která nad poezií prvního typu převládá (MCČZJ, 2011).

V rámci **poezie strukturálně ustálené**, Hájková (2009), dle Valliho (cit. 2008 In Hájková, 2009) a Letzové (1987 In Hájková, 2009, s. 36) uvádí typologii básní, které jsou tvořeny přísně danými konvencemi a obsahují jistý kompozitní vzor. Jedná se například o poezii číselnou, abecední nebo inicializovanou.

Číselná poezie je založena na základních číselných tvarech ruky. Báseň začíná tvarem ruky pro číslo jedna, které například může představovat jdoucí osobu, další znak pak nese tvar ruky pro číslo dvě a tak dále, báseň obvykle končí u čísla patnáct, avšak v českém znakovém

jazyce je maximálním číslem pět. Číselné znaky v tomto typu poezie jsou artikulovány jednou rukou¹ (Hájková, 2009, s. 36).

U abecední poezie se pracuje s tvary rukou pro jednoruční prstovou abecedu. Princip je přitom obdobný jako u poezie číselné. Báseň začíná tvarem ruky A, následuje znak s tvarem ruky B až například ke tvaru ruky K. Tvar ruky A může např. představovat dusot kopyt koní, tvar ruky B překážku (tamtéž, s. 37).

Inicializovaná poezie, stejně jako poezie abecední, rovněž pracuje s prstovou abecedou. Rozdílem je, že znak v takto tvořené básni odpovídá prvnímu písmenu daného slova – inicializovaného znaku. Tento typ poezie je oblíbený zejména v poezii amerického znakového jazyka, který je z velké části tvořen právě inicializovanými znaky (tamtéž, s. 39).

Některé modely strukturálně ustálené poezie mohou být použity i v rámci storytellingu, užívají se především v poezii amerického znakového jazyka.

V České republice se setkáváme zejména s **poezií strukturálně originální**. Ta, na rozdíl od strukturálně ustálené poezie, žádný striktní kompozitní vzor neobsahuje (srov. MCCZJ, 2011). K tomuto typu poezie patří rovněž báseň *Strom* od Sergeje Josefa Bovkuna, analyzovaná v závěrečné kapitole této práce.

I přes tyto modalitní rozdíly lze nicméně konstatovat, že řada prostředků (zejména formálních) je v poezii tvořené v mluveném i znakovém jazyce analogická. V básních neslyšících autorů tedy můžeme nalézat charakteristické prostředky, analogické tomu, co představují v mluvených jazycích – sloky, verše, rytmus, popřípadě metrum, tempo nebo rým (Sutton-Spence, 2005, s. 14). Tyto básnické prostředky v rámci analýzy antropomorfismu a antropomorfizace můžeme nicméně ponechat stranou.

1.2. Další prostředky poezie Neslyšících

Za další důležité prostředky, jež jsou součástí (nejen) literární komunikace ve znakových jazycích a které jsou při analýze antropomorfismu a antropomorfizace klíčové, považují rovněž klasifikátory a neverbální nemanuální prostředky, zejména mimiku, konkrétně mimiku nejazykovou.

¹ Samozřejmě mohou artikulovat obě ruce, například obě ruce mají tvar ruky pro číslo dvě.

1.2.1. Klasifikátory a klasifikátorové tvary ruky

Klasifikátor „se spojuje se jménem a upozorňuje na jisté vlastnosti a rysy referenta“ (Macurová, Vysuček, 2005, s. 262). Lze je dělit do skupin dle užití – osoby, ploché předměty, válcové předměty, kulaté, předměty aj. Klasifikátory jsou ve znakových jazycích reprezentovány určitým tvarem ruky (Tikovská, Kuchařová, 2005, s. 71).

Klasifikátorové tvary rukou mohou reprezentovat danou entitu – člověka, zvíře či věc jako celek. Mimo ně však rozlišujeme například také klasifikátory držení (tvar ruky reprezentuje držící entitu), rozměru a povrchu (tvar ruky reprezentuje šířku entity) nebo končetin (tvar ruky reprezentuje např. packu kočky). Klasifikátory jsou mimo jiné „součástí sloves pro pohyb a umístění. Pak je součástí slovesa nejen jeho původní pohyb, ale i určitý klasifikátorový tvar ruky – podle toho, o jakém předmětu mluvíme“ (tamtéž, s. 72). Klasifikátory v analyzované básni *Strom* reprezentují jak postavy přicházející ke stromu (např. tvar ruky D – jeden člověk, tvar ruky P– pár), tak například uši psa (tvar ruky B) nebo větve stromu (tvar ruky 3, 5, 5).

1.2.2. Neverbální nemanuální prostředky

Znakové jazyky jsou dvoukanalové – uplatňují se zde dva nosiče významu: manuální a nemanuální. „Jejich vzájemný vztah je dán povahou existence znakových jazyků (jako jazyků vizuálně motorických)“ (Macurová, 2012, s. 13). V mluvených jazycích jsou verbální (jazykové) a neverbální (nejazykové) prostředky jednoznačně oddělitelné, oproti tomu „(...) v komunikaci jazykem znakovým takto ostrou hranici vést nelze – anebo ji lze vést jen s jistými obtížemi: tělesné chování je nebo může být přímo součástí jazykového systému“ (tamtéž, s. 13): může tedy mít povahu verbálních prostředků manuálních (znaky) a nemanuálních (mimika nesoucí gramatickou platnost) (srov. tamtéž, s. 14).

Nemanuálními nosiči jsou hlava, obličej a horní část trupu – jejich postavení, pohyby, tvary (tamtéž, s. 13). V rámci neverbálních prostředků se jedná například o pohledy nebo o (nejazykovou) mimiku (Křivohlavý, 1988, s. 34). Oproti jazykové mimice plní neverbální/nejazyková mimika funkci intonační, melodickou (Šebková, 2005, s. 47), skrze nejazykovou mimiku člověk sděluje svoje emoce, zájem o sblížení s druhou osobou

nebo například může záměrně ovlivnit postoj osoby, s níž komunikuje (Křivohlavý, 1988, s. 35).

Křivohlavý (tamtéž, s. 36) uvádí sedm primárních emocí, které jsou projevovány výrazem obličeje: štěstí – neštěstí, neočekávané překvapení – splněné očekávání, strach a bázeň – pocit jistoty, radost – smutek, klid – rozčilení, spokojenost – nespokojenost, zájem – nezájem. Na základě rozlišení těchto typů emocí pak uvažuje též o možnosti konkrétní lokalizace jejich vyjadřování v rámci tváře: „Je možno se domnívat, že tvář je nedílný celek a každá emoce se vyjadřuje celým obličejem, tj. mimickými změnami v celé tváři. Jiná domněnka, která se ukazuje jako opodstatněnější, říká, že lidská tvář má svou strukturu, složenou z různých oblastí“ (tamtéž, s. 39): z oblasti čela a obočí, oblasti očí a víček a oblasti dolní části obličeje (tváře, ústa, nos). V konkrétní oblasti je totiž dle autora nejnáze možné identifikovat více či méně jednotlivé emoce. Štěstí lze tak rozpoznat z oblasti dolní části obličeje, smutek z oblasti očí a víček. Vydělené oblasti se různě doplňují, například „překvapení se dá správně určit v každé zóně obličeje. Nejpřesněji se však identifikuje v oblasti čela a obočí (79 %)“ (tamtéž, s. 40–41).

Při tvorbě básně ve znakovém jazyce se samozřejmě uplatňují sice jak prostředky verbální, tak i neverbální, jak manuální, tak i nemanuální. Prostředky neverbální (manuálního i nemanuálního charakteru) však hrají v umělecké komunikaci daleko větší roli než v komunikaci běžné (srov. Sutton-Spence, Kaneko, 2016, s. 194). V poezii znakových jazyků je například užití znaku pro SMUTEK spíše nahrazeno vyjádřením neverbálním pomocí nejazykové mimiky. Básník mimo jiné nejazykové mimiky využívá např. pro identifikaci jednotlivých v básni figurujících postav, např. tím, že jedna postava má vypoulené oči, druhá má semknuté rty (tamtéž, s. 195).

2. Ikoničnost, metafora, zdvojené mapování

Z toho, co bylo výše řečeno o povaze znakových jazyků, stejně jako o jejich verbální a neverbální složce, vyplývá, že básně neslyšících umělců závisí na vizuálnosti, ikoničnosti (Hájková, 2009, s. 11). Ta úzce souvisí s konceptem metafor, a to v rámci ikonicko-metaforického mapování neboli zdvojeného mapování, které je vlastní právě znakovým jazykům.

2.1. Ikoničnost a motivovanost

Ikoničnost či ikonicitou rozumíme podobnost mezi označujícím a označovaným, mezi formou a významem. Význam je dedukován buď ze zvukové, grafické, nebo obrazové formy (Fidler, 2017). S ikoničností je tedy logicky úzce spojována motivovanost, respektive oba pojmy jsou mnohdy vnímány jako synonyma.

Motivovanost zde chápeme jako „úplnou nebo částečnou odvoditelnost významu od formy (...) Motivovaná jednotka [tak] poukazuje na souvislost s jinou (motivující) jednotkou, jíž je vysvětlitelná, případně vyjadřuje přímý vztah k pojmenovávané skutečnosti“ (Hladká, Nebeská, 2017). Motivovanost může být vnitrojazyková i mimojazyková, na základě zvuků i na základě obrazu (tamtéž).

U mluvených jazyků může vnitrojazyková motivovanost být např. slovotvorná, tedy opírající se o morfematicko-sémantický vztah jednotlivých slov (např. *lepít – lepič, podnikat – podnikatel*), může však být také „spojená se vznikem metaforických či metonymických přenesených pojmenování (*čočka* ‘semeno luskoviny rodu *Lens*’ → *čočka* ‘součást optických přístrojů’)“ (tamtéž).

Mimojazyková motivovanost je oproti tomu u mluvených jazyků založena „na napodobení zvuků spjatých s označovaným jevem, případně na vyjádření vnitřních pocitů“ (tamtéž). Mluvíme o tzv. onomatopoeie neboli zvukomalbě. V českém jazyce se mezi onomatopoeická slova řadí citoslovce, např. *mňau, haf, au, chichi* (Novotná, Karlíková, 2017).

Ve znakových jazycích se motivované znaky vyskytují ve větší míře než motivovaná slova v mluvených jazycích. V minulém století se o většině znacích znakových jazyků

uvažovalo právě jako o znacích ikonických, dnes lingvisté znakových jazyků inklinují k termínu znaky vizuálně motivované (Trísková, 2017, s. 29).

Tento termín vychází ve své koncepci z faktu, že znakové jazyky do jisté míry vizuálně kopírují realitu, a to různými způsoby. Vizuálně motivované znaky mohou „odkazovat ke tvaru předmětu (např. znaky KNIHA, ROHLÍK, DŮM), k jeho výraznému rysu (např. znak KOČKA naznačuje vousky kočky), k prováděné činnosti (např. znak ŘÍDIT AUTO odkazuje ke způsobu řízení automobilu) nebo k jiným souvisejícím aktivitám (např. znak MLÉKO napodobuje krávy)“ (Kuchařová, 2005, s. 42).

U obou typů jazyků, mluvených i znakových, je ovšem nutno dále brát v potaz jazykový obraz světa daného společenství – daná kultura a její vnímání mají vliv na podobu ikonického/vizuálně motivovaného znaku (srov. Trsková, 2020, s. 20).

V českém znakovém jazyce je tak například znak STROM (Obrázek 1) motivován kmenem stromu, jenž je představován vztyčenou levou rukou (tvar ruky B₁), tato ruka je ruka pasivní, aktivní pravá ruka (tvar ruky B₀) tvoří obloučky na předloktí pasivní ruky. V britském znakovém jazyce znak TREE (Obrázek 2) taktéž „opisuje“ tvar stromu, avšak naznačením koruny listnatého stromu ve znakovacím prostoru (tvary rukou 5̣). Oba tyto znaky jsou tedy ikonické, každý z nich však nese specifickou výpověď o reprezentaci stromu v jazykovém obrazu světa konkrétního společenství.

*Obrázek 1 – Znak STROM
v českém znakovém jazyce*

*Obrázek 2 – Znak STROM
v britském znakovém jazyce*

2.1.1. Poetická ikoničnost

Ikoničnost v mluvených i ve znakových jazycích není uplatnitelná pouze ve sféře běžné komunikace, ale prostupuje všemi sférami v různé míře. Tak tedy, nazírána prizmatem poetické ikoničnosti, je jednotlivá báseň odrazem/ikonou reality, její interpretací (Freeman, 2009, s. 423). Připomeneme-li si na tomto místě základní Peircův koncept tří druhů znaků – ikonu, symbol, index, je příznačné, že právě ikona má podle Freemanové (tamtéž, s. 426) nejbližší ke konkrétní smyslové zkušenosti, k zachycení konkrétní, individuální reality v uměleckém textu. I proto mezi ikony řadíme nejen obrázky a diagramy, ale příznačně také metafory (Nünning, 2006, s. 883). Poezie je tak v tomto pojetí součástí struktury reality, té viditelné i neviditelné (Freeman, 2009, s. 433).

Právě poetická ikoničnost tak může být jedním z prostředků, jenž činí vnímání poezie u básníků, ale také u jednotlivých recipientů extrémně variabilním (srov. tamtéž, s. 429). Velmi zjednodušeně lze říci, že poezie je v daleko větší míře než typické narativní prozaické útvary založena na vnitřním prožitku jednotlivých subjektů, v případě autora pak i na snaze tento prožitek artikulovat. Oproti poezii v mluveném jazyce pro vnímání básně ve jazyce znakovém nepotřebuje recipient obvykle ve srovnatelné míře aktivovat svoji imaginaci, aby se dostal do její reality, neboť autor mu ji ukazuje daleko plastičtěji a přímočařeji, než je tomu u mluvených jazyků (srov. Kuchařová, 2005, s. 42).

2.2. Metafora

Ve spojitosti s ikoničností mnozí lingvisté znakových jazyků mluví o metafoře „a zdůrazňují specifičnost její realizace (oproti situaci v mluvených jazycích) v podobě tzv. zdvojeného mapování“ (Vaňková, 2018, s. 139; podrobněji srov. zde níže, 2. 3.).

2.2.1. Metafora v perspektivě literární vědy

V kontextu literární poetiky se metaforou rozumí básnický obraz, který vznikl přenesením významu na základě podobnosti (Peterka, 2007, s. 143). Autor metaforou hledá jistou analogii v odlišnosti, pojednává o něčem, jako by to bylo něco jiného (tamtéž, s. 152).

V teorii literatury je metafora vnímána jako jeden ze základních prvků literárních děl, ať už se jedná o poezii, či nikoliv, nebo je prostředkem rétorických obrátů (tamtéž,

s. 143). Pro potřeby této práce je použito jen jedno z mnoha pojetí metafory, navíc pojetí zjednodušené, v rámci literární vědy.

2.2.2. Metafora v perspektivě kognitivní lingvistiky a kognitivní poetiky

„Dlouhodobě byla metafora považována za věc jazyka, specifický jev umělecké literatury, za neobvyklé, výjimečné pojmenování, doklad umělecké invence autora, ozdobu apod.“ (Nebeská, 2005, s. 96). Dle způsobu užití však může metafora být jak umělecká/poetická, tak i konvenční/konvencionalizovaná (a oblast jejího zkoumání tedy nespadá pouze do tradičních oborů literární vědy, respektive poetiky a rétoriky). Kognitivní lingvistika neklade umělecký a neumělecký text do opozice. Metafory – jak konvenční, tak poetické – jsou totiž podle ní „založeny na týchž principech a vycházejí z téhož kognitivního základu“ (Vaňková, 2013, s. 50).

V rámci kognitivní lingvistiky a kognitivní poetiky je metafora traktována jako běžně se vyskytující kognitivní jev (Lakoff, Johnson, 2002, s. 18), který byl v 80. letech minulého století jako metafora konceptuální z hlediska kognitivní lingvistiky definován Georgem Lakoffem a Markem Johnsonem. Konceptuální metafora je dle Lakoffa a Johnsona (tamtéž, s. 15) podstatný prostředek strukturování našeho pohledu na svět a základem našeho myšlení. Metafora je přítomna v každodenním životě kohokoliv z nás, jsme s ní v úzkém kontaktu, je v naší mysli, v našem konání i v naší běžné komunikaci, v našem jazyce.

Právě pro tuto jejich všudypřítomnost si ovšem skutečnost užití konceptuálních metafor mnohdy ani neuvědomujeme (tamtéž, s. 15). Jak ale poznamenává Peterka (2007, s. 143) „(...) bez nich by nicméně stoly neměly nohy, láhve hrdla, neříkali bychom bojovat s větrnými mlýny, ...“

V knize *Metafory, kterými žijeme* (2002) nás Lakoff a Johnson seznamují se třemi druhy konceptuální metafory, a to s metaforami orientačními, strukturními a ontologickými. I přes tento pokus o vydělení nelze jednotlivé metafory vždy takto klasifikovat. Metafory v jednom konkrétním projevu totiž mohou být různě kombinovány, mohou se prolínat, jeden pojem nemusí být konceptualizován pouze jedním typem metafory (Šůchová, 2007, s. 17).

2.2.2.1. Orientační metafora

Do kategorie orientační metafory jsou řazeny metafory takové, které vycházejí z prostorové polohy našeho těla a jeho interakce s okolním světem. Orientační metafory organizují „celý systém pojmů. A to všechny vůči sobě navzájem“ (Lakoff, Johnson, 2002, s. 26). Jedná se například o metafory NAHOŘE-DOLE, DOVNITŘ-VEN nebo DOPŘEDU-DOZADU (tamtéž, s. 26).

Lakoff a Johnson (tamtéž, s. 27) u metafory NAHOŘE-DOLE uvádí jako příklad realizaci ŠŤASTNÝ JE NAHOŘE (*zvedla jsi mi náladu*), kde tělesný základ je vztyčený postoj značící pozitivní náladu, a SMUTNÝ JE DOLE (*jsem úplně na dně*), kde je tělesný základ postoj skleslý typický pro smutek.

Orientační metafory nejsou náhodné, jejich základem je naše tělesná a kulturní zkušenost. Například v některých společnostech je budoucnost umístěna před námi, v jiných vzadu (tamtéž, s. 26).

2.2.2.2. Ontologická metafora

Druhý typ metafory, metafora ontologická, je v úzkém vztahu s tématem této práce – druhem ontologické metafory je totiž právě antropomorfismus (srov. Lakoff, Johnson, 2002, s. 47). Skrze ontologické metafory obecně jsou také konceptualizovány myšlenky, emoce nebo například události, jako by se jednalo o materiální entity a substance (srov. tamtéž, s. 39).

Lakoff a Johnson (tamtéž) uvádí, že „jakmile jednou dovedeme identifikovat své zkušenosti jako entity nebo substance, dovedeme na ně také [v řeči] odkazovat (provádět referenci), třídit je do kategorií, zařazovat je do skupin a kvantifikovat je – a s pomocí těchto prostředků o nich také rozumně uvažovat.“ Východiskem pro vznik ontologických metafor jsou naše zkušenosti s fyzickými předměty, a to především s našimi těly (tamtéž, s. 39–40).

Ontologickou metaforu v mluveném jazyce Lakoff a Johnson (tamtéž, s. 40) představují na růstu cen – inflaci. Právě pokud vnímáme inflaci jako růstovou entitu, např. *inflace snižuje* životní úroveň, můžeme k ní provádět referenci, identifikovat její aspekty a celkově jí porozumět.

2.2.2.3. Strukturní metafora

Posledním typem konceptuálních metafor, jak je vydělují Lakoff a Johnson, jsou strukturní metafory, tedy ty, jež „strukturují naše vnímání, myšlení a konání“ (Lakoff, Johnson, 2002, s. 16) a v naší zkušenosti fungují systematicky podobně jako orientační a ontologické metafory (viz výše). Mohou však zajít do značnějších podrobností, a to díky metaforické strukturaci jednoho pojmu na základě pojmu druhého (tamtéž, s. 79).

Jako jeden z příkladů této konceptuální metafory uvádí Lakoff a Johnson (tamtéž, s. 16) SPOR/ARGUMENTACE JE VÁLKA (např. *nikdy jsem ho v debatě neporazil*). Tato metafora je realizována na základě fyzického konfliktu. „(...) O sporu/argumentaci nejenom mluvíme jako o válce. Ve sporu/argumentaci můžeme skutečně vyhrát, nebo prohrát. Člověka, s nímž tento spor/argumentaci vedeme, vidíme jako protivníka. Útočíme na jeho pozice a bráníme své vlastní. Získáváme a ztrácíme půdu. (...) Mnoho věcí, které ve sporu/argumentaci *děláme*, je zčásti strukturováno s pomocí pojmu války“ (tamtéž).

2.2.3. Konceptuální metafora ve znakovém jazyce

Také ve znakových jazycích byly z hlediska kognitivní lingvistiky konceptuální metafory často zkoumány. Mnohé z nich se přitom shodují s metaforami v mluvených jazycích (Šůchová, 2018, s. 175).

Průkopníkem ve zkoumání metafory ve znakovém jazyce je dle Šůchové (2018, s. 174–175) Ronnie Wilbur, jež metaforu počala zkoumat v devadesátých letech 20. století. Detailněji se v rámci kognitivní lingvistiky metafoře začala věnovat na počátku 21. století Phyllis Wilcox, která analyzovala několik strukturních a ontologických metafor, jež souvisejí s konceptualizací jazyka a myšlení v americkém znakovém jazyce (např. MYŠLENKY JSOU PŘEDMĚTY). Metafoře se ve svém výzkumu zdvojeného mapování věnovala i Sarah Taub (2001) (Šůchová, 2018, s. 175–177). Dále se metaforou, především v uměleckém projevu, zabývá Rachel Sutton-Spence (srov. 2005, s. 116–127). Konceptuální metaforu v českém znakovém jazyce detailně zkoumá ve své diplomové práci Lucie Šůchová (2007, srov. Šůchová, 2018, s. 173–178).

Ve znakovém jazyce se metafora vyskytuje stejně přirozeně jako v jazyce mluveném, nalezneme zde jak metafory orientační, ontologické, tak i strukturní (srov. Šůchová, 2007).

Jako příklad orientační metafory v českém znakovém jazyce Šůchová (2007) uvádí konceptuální metaforu BUDOUCNOST JE VPŘEDU, MINULOST VZADU, kde je čas konceptualizován jako prostor. V mnoha kulturách, například v kultuře českých Neslyšících, stojí budoucnost před námi, je orientovaná vpředu. Znaky českého znakového jazyka, které souvisí s budoucností, jsou prováděny ve znakovacím prostoru s charakteristickým pohybem vpřed (např. ZÍTRA), znaky související s minulostí jsou znakovány s pohybem vzad (např. MINULÝ-TÝDEN) (tamtéž, s. 70–71).

Příkladem ontologické metafory v českém znakovém jazyce je metafora MYSL JE NÁDOBA nebo MYŠLENKY JSOU PŘEDMĚTY. Například u znaku PAMATOVAT-SI jzřejmé uchopení myšlenky jako tenkého předmětu (tvar ruky \hat{B}) (tamtéž, s. 82), který je vkládán do hlavy (tamtéž, s. 76).

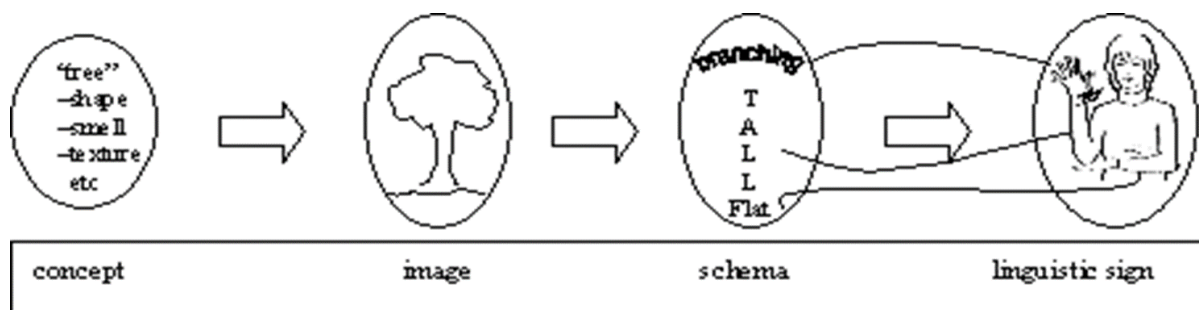
Jako příklad strukturní metafory Šůchová (tamtéž, s. 91) uvádí konceptuální metaforu KOMUNIKACE JE POSÍLÁNÍ. Komunikace, přenos informací, probíhá mezi dvěma zúčastněnými. Sdělení je konceptualizováno jako předmět, který je posílán od odesílatele/mluvčího směrem k adresátovi (tamtéž, s. 92). Jedná se tedy i o představové schéma CESTA, ta začíná u odesílatele, sdělení plyne až k cíli, k adresátovi (srov. Vaňková, 2018, s. 143–145). Toto je patrné na zmíněném znaku českého znakového jazyka KOMUNIKACE – směřování artikulátorů od mluvčího k adresátovi při pohybu (Šůchová, 2007, s. 92).

2.3. Zdvojené mapování

Metafora využívá v rámci konceptualizace řady vztahů mezi oblastí zdrojovou a cílovou, kde probíhá v mluvených jazycích tzv. metaforické mapování (Vaňková, 2013, s. 29). Ve znakových jazycích je metafora spojována zejména s jevem ikoničnosti a s její realizací, a to v podobě tzv. mapování zdvojeného, ikonicko-metaforického (Vaňková, 2018, s. 139). Ikonické mapování je přitom typické pouze pro znakové jazyky. Zde dochází k přenesení struktury poznání mezi oblastí zdrojovou a cílovou. Cílová oblast zahrnuje jazykové prostředky, jež oblast zdrojovou reprezentují, zobrazují ji – jsou tedy ikonické. Jazykovými prostředky tu máme na mysli manuální nosiče (Šůchová 2018, s. 176).

Ikonické mapování probíhá ve čtyřech fázích. Například u znaku TREE amerického znakového jazyka se v první fázi vyskytuje původní koncept stromu – všechny jeho atributy jako tvar, velikost, jeho části (kmen, větve). Ve druhé fázi je vytvořena prototypická vizuální

představa stromu, ve třetí představa schematizovaná odpovídající jazykovému systému amerického znakového jazyka. V konečné fázi je představa stromu zakódována do jazykového znaku TREE v americkém znakovém jazyce (srov. Šůchová, 2007, s. 41-44).

Obrázek 3 – ikonické mapování dle Taubové, znak TREE v ASL

Metaforické mapování je pak realizováno prostřednictvím mapování ikonického, a to skrze komponent/y znaku (tvar ruky, místo artikulace, pohyb). Konceptualizace je mapována z oblasti zdrojové do oblasti cílové. Oblast zdrojová je konkrétní tělesná nebo smyslová oblast, která je mapována do abstraktní cílové oblasti (Šůchová, 2007, s. 36). Metaforické mapování je shodné pro mluvené i znakové jazyky.

U znaku TREE amerického znakového jazyka je metaforické mapování znatelné v provedení znaku v užití tvaru ruky 5, který připomíná korunu stromu, vzpřímené předloktí značí kmen.

Cílem ikonicko-metaforického mapování je prezentace cílové oblasti ikonickým vyobrazením oblasti zdrojové (Taub, 2001, s. 97). U mapování z oblasti zdrojové do oblasti cílové hrají roli kulturní předpoklady daného společenství, jazykový obraz světa, ale také všeobecná smyslová a interakční zkušenost každého z nás (srov. Šůchová 2018).

3. Antropomorfismus a antropomorfizace

Zdvojené mapování se promítá mimo jiné do antropomorfismu a antropomorfizace, kterým se chceme blíže věnovat v následujících odstavcích.

3.1. Antropocentrismus, antropomorfismus a antropomorfizace

S antropomorfismem a antropomorfizací je úzce spojen rovněž termín antropocentrismus (oba pojmy ostatně vycházejí z téhož řeckého lexému, *anthropos*, tedy člověk (Justoň, Wolf, 2017). Podle tohoto konceptu tedy „středobodem světa, centrem, které určuje (mou) lidskou perspektivu, je (mé) lidské, subjektivně prožívané tělo“ (Vaňková, 2005, s. 60). Právě na jeho základě lidé antropomorfizují mimolidské a neživé entity (tamtéž, s. 24).

3.1.1. Antropocentrismus

Této základní perspektivy, podle níž je člověk je postaven doprostřed všeho, jsou si kognitivní lingvisté dobře vědomi. Tato perspektiva vede následně k závěru, že jazykový obraz světa a jazyk sám o sobě vychází z perspektivy člověka, z antropocentrismu (Vaňková, 2005, s. 60).

V této souvislosti Vaňková (tamtéž, s. 64) zdůrazňuje na výše zmíněném konceptu antropocentrismu jazykového obrazu světa právě onen fakt, že člověk, jeho smýšlení, je původcem a měřítkem všeho dění. Kognitivisté podle ní „(...) nepopírají existenci ‚reálného světa‘, jsou si vědomi relativity našeho pohledu, naší – tj. lidské – zkušenosti, našeho antropocentrismu“ (tamtéž s. 24).

V potaz je přitom vždy třeba brát různost jazykových obrazů světa daných společenství, neboť „univerzální antropocentrické nastavení jazyka se promítá do různých jazyků různě; představují totiž – etnocentricky, kulturně – rozdílně založené obrazy světa“ (Vaňková, Hynková Dingová, 2019, s. 455).

Pajzdińska (2007, s. 27) v této souvislosti analyzuje uplatňování opozice vlastní-cizí s akcentem na jazykový obraz světa. Obrazy světa se podle ní jazyk od jazyka odlišují, ať už méně, či více, ale jeden rys mají společný, a to kategorizaci vlastní/svůj-cizí.

Pojmy, které nám jsou „vlastní“, přitom vytváří zejména pozitivní konotace (Pajdzińska, 2007, s. 27). Od antropocentrismu, našich hledisek, se odvíjí všechny vztahy a souvislosti – vše záleží na nás jakožto na pozorovatelích. Skrze naše individua vymezujeme rysy určitých objektů, se sebou, s našimi specifickými proporcemi, vnímáním či smysly, je poměřujeme – přičemž nejvýše hodnocený je člověk (Vaňková, 2005, s. 62). Naše perspektiva se tudíž projevuje nejen ve slovní zásobě, ale i v gramatických kategoriích. Lze tedy uzavřít a zevšeobecnit, že celý „antropocentrismus, (...) je jakýmsi přirozeným důsledkem faktu, že jazyk je lidským výtvorem“ (Pajdzińska, 2007, s. 27).

Na opačné straně svůj-vlastní, tedy lidský-dobry bychom hledali zvířecí, v mnohých případech ve smyslu negativní (tamtéž, s. 28). Znovu se tak, tentokrát jaksí „z druhé strany“ potvrzuje ona již výše uvedená skutečnost, totiž že „člověk je chápán (zejm. ve srovnání se zvířaty) jako nejdokonalejší bytost“ (Vaňková, Hynková Dingová, 2019, s. 448). Tyto negativní konotace zvíře-špatný se sekundárně mohou promítat v negativním hodnocení ve vztahu k lidem, (Pajdzińska, 2007, s. 28) – srov. např. *štěkat na sebe, chováš se jako kráva*.²

3.1.2. Antropomorfismus a antropomorfizace

Vrátíme-li se nyní k antropocentrismu obecně, jedním z jeho projevů je antropomorfismus. V důsledku našeho postavení v centru dění se totiž přirozeně snažíme mimolidské a neživé entity okolo nás v rámci porozumění připodobnit člověku, polidštit je – neživé a nelidské objekty chápeme jako lidské bytosti (Vaňková, 2005, s. 64; srov. též Vaňková, Hynková Dingová, 2019, s. 455).

Antropomorfismus je tedy jev vnímaný jako základní vlastnost lidské kognice (srov. Sutton-Spence, Kaneko, 2016, s. 68), antropomorfizace, jak uvádí Nünning (2006, s. 39), je pak „proces a výsledek přenášení lidských vlastností na jiné objekty“ (srov. Jelínek 2017).

Antropomorfizace (personifikace) „nám umožňuje pochopit širokou škálu zkušeností s nikoli lidskými entitami na základě lidských motivací, charakteristik a činností. (...) Personifikace je obecná kategorie, která pokrývá velmi široké pásmo metafor, z nichž každá

² U opozice vlastní-cizí nemluvíme pouze o protipólech člověk-zvíře. Negativní konotace může vyvolávat cokoli nám cizího, např. u rodiny v nás vzbuzuje pozitivní konotace maminka, avšak macecha nikoliv – macecha nám (teoreticky) není blízká, jedná se o nepokrevní, nevlastní náhradu matky (Vaňková, 2005, s. 65).

vybírání různé aspekty člověka nebo způsobů přístupu k člověku“ (Lakoff, Johnson, 2002, s. 48). Antropomorfismus a antropocentrismus se projevují i v kontextu lexikalizovaných metafor, a to tam, kde je v jejich základě užita část lidského těla, např. *ucho džbánu, slepé rameno řeky*, ale i užití lidské polohy jako *ležet, stát* (Vaňková, 2005, s. 62, srov. Jelínek, 2017).

Nejen ve sféře literární komunikace máme tendence zvířata, ale i věci, rostliny nebo abstrakta (jako například nemoci) personifikovat, a modelujeme tak druhé mimolidské entity a substance, ať už živé, či neživé, skrze naši individuální zkušenost a tělesnost (srov. Vaňková, 2005, s. 64). Proto „o lišce říkáme, že je chytrá, o kocourovi, že nám rozumí, jen promluvit; oslovujeme přístroje (auto, počítač) a vedeme s nimi dialog, říkáme, že někoho ovládl vztek, přepadl strach, že bojuje s nemocí“ (Vaňková, Hynková Dingová, 2019, s. 455-456).

Lidé antropomorfizují jednak z důvodu narážky na lidské chování a hodnoty (Sutton, Spence, Kaneko, 2016, s. 68), jednak proto, aby lépe porozuměli svému okolí, nebo zkrátka proto, že v neživých a mimolidských entitách a substancích vidí člověka. Někteří věřili, nebo dokonce stále věří, že neživé a mimolidské objekty okolo nás živé jsou, dokáží spolu komunikovat, nebo jsou například nástroji boží síly (Sutton-Spence, Napoli, 2010, s. 447).

3.2. Antropomorfismus ve znakovém jazyce

Antropomorfismus je samozřejmě uplatnitelný jak v mluvených, tak i ve znakových jazycích. „Ve znakových jazycích se (...) objevuje v (dostí častých) případech, kdy se znakující ‚stává‘ tím, o čem je řeč“ (Vaňková, Hynková Dingová, 2019, s. 456)³.

Ve sféře literární komunikace znakových jazyků je antropomorfismus viditelnější než u poezie v jazyce mluveném, ostatně toto tvrzení platí i u komunikace všední. Explicitnost antropomorfismu ve znakových jazycích je dána modalitou znakových jazyků, jazykovou strukturou, a tedy i vysokou mírou ikoničnosti, vizuální motivovaností znaků.⁴ Neslyšící autor může buď při znakování odkázat na referenta daného znaku (tzv. small space), anebo se daným referentem (a tím pádem antropomorfizovaným objektem) může stát (tzv. live space). Autor přizpůsobuje tvary rukou, pohyby a místa artikulace dané entitě, může na ni i odkazovat pomocí

³ Při pohledu na strom, který bude analyzován a který je nám v tomto kontextu blízký, vidíme kmen jako tělo a větve stromu jako ruce s dlouhými prsty.

⁴ Vizuálně motivované znaky stojí v opozici ke znakům tzv. zmrazeným, kterých je znatelně méně. Vyznačují se ilustrativním záměrem, kdy znakující přenáší obraz světa do vizuální a prostorové domény znakového jazyka. Tyto znaky také nazýváme znaky produktivními (Sutton-Spence, Napoli, 2010).

klasifikátorů (Sutton-Spence, Napoli, 2010, s. 446). Při antropomorfizaci na úrovni předjazykové a jazykové (viz dále 3.3.) je na místě užití neverbálních nemanuálních prostředků vlastní lidským bytostem.

Antropomorfismus v mluvených a znakových jazycích je tedy v tomto ohledu diametrálně odlišný. V mluvených jazycích se mluvčí transformovat do mimolidské, neživé entity nedokáže, musí využít popisu situace (pomoci může například ilustrace), ale také musí spoléhat na představivost recipienta daného uměleckého díla (Sutton-Spence, Kaneko, 2016, s. 69).

Rozdíl v případě antropomorfizace u znakových jazyků vyplývá ze zdánlivě prosté skutečnosti, že antropomorfizovaným objektem může být cokoli neživého nebo mimolidského – pes, stěna, voda nebo například jablko. Nejčastěji jsou antropomorfizována zvířata, která nám jsou důvěrně známá i fyziologicky mnohdy podobná (mají hlavu, oči, ústa, nohy aj.). Jejich vlastnosti lze tedy snadno přenést na tělo neslyšícího autora. Například nohy zvířete mohou být mapovány skrze jeho ruce (autoři poezie znakových jazyků obvykle užívají znakovací prostor v horní části trupu a z toho důvodu jsou dolní končetiny zvířete nejčastěji znázorňovány pomocí rukou (tamtéž, s. 70).

Jestliže však neslyšící autor antropomorfizuje entitu, s níž nesdílí podobné tělesné rysy, využívá specifických tvarů rukou k vytvoření náhražek (tamtéž) – např. tvary rukou V_0 artikulované u hlavy značí paroží srnce.

Neslyšící autoři samozřejmě antropomorfizují i objekty, které nemají obličej nebo ruce. Proces pak probíhá prostřednictvím specifických pohybů těla a obličeje, ruce ve znakovacím prostoru mohou pomocí klasifikátorů nebo obrysů přibližovat daný objekt (tamtéž, s. 73).

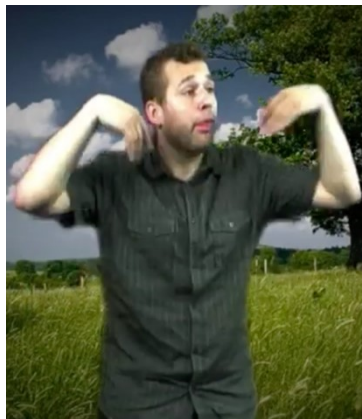
3.3. Antropomorfismus a jeho úrovně

Neživé a mimolidské entity jsou antropomorfizovány v různém rozsahu. Sutton-Spence a Kaneko (2016, s. 74) vydělují tři úrovně antropomorfismu, ve kterých zmíněný proces probíhá odlišnou měrou. Neživá, mimolidská entita může být antropomorfizována v textu postupně na všech třech úrovních – popisné, předjazykové a jazykové, a jednotlivé úrovně se mohou různě prolínat. Antropomorfizace však může probíhat jen na jedné z nich (tamtéž).

3.3.1. Popisná úroveň

Na popisné úrovni je proces antropomorfizace minimální. V rámci znakových jazyků je antropomorfizovanému objektu, například stromu, pouze propůjčeno lidské tělo Trup (v perspektivě live space, v rámci small space např. předloktí) představuje kmen, ruce větve a prsty větévky nebo listy. Básník na sebe převzal podobu stromu, jako strom se chová, ukazuje strom, jak ho v přírodě obvykle vidíme, a tuto linii „obvyklosti“ na popisné úrovni nepřekračuje (Sutton-Spence, Kaneko, 2016, s. 74).

Na této úrovni antropomorfismu můžeme v analyzované básni *Strom* od Sergeje Josefa Bovkuna vidět antropomorfizovaného psa. Básník psovi propůjčil své tělo – trup básníka je tělem psa, ruce s tvarem ruky B₁ zastupují uši. Básník však na sebe přejímá i chování psa a pokouší se, aby z hlediska recipienta na něj bylo jako na psa nahlíženo. V tom smyslu napodobuje rovněž zvířecí instinkty, nikoliv lidské chování, např. jako pes očichává strom, následně na něj močí.

*Obrázek 4 – antropomorfizace
psa v básni Strom na popisné
úrovni, tvary rukou B₁
zastupují uši psa*

3.3.2. Předjazyková úroveň

Na rozdíl od popisné úrovně projevuje na úrovni předjazykové antropomorfizovaný objekt lidské emoce a pocity, které jsou projevovány nejazykovou mimikou. Mimolidská či neživá entita se jako člověk chová a jako člověk přemýšlí. Entita na předjazykové úrovni reaguje například na bolest nebo chlad, cítí radost, smutek nebo vztek (Sutton-Spence, Kaneko, 2016, s. 75).

U předjazykové úrovně je již na antropomorfizovaný objekt při analýze z hlediska recipienta pohlíženo jako na lidskou bytost, i když ho tak ostatní účastníci příběhu (tedy ostatní postavy básnické struktury) nemusí vnímat (tamtéž).

Obrázek 5 – předjazyková úroveň, strom se usmívá na ptáky, kteří sedí na jeho větvi (zobrazena paží básníka)

3.3.3. Jazyková úroveň

Ve třetí, jazykové úrovni, jak ostatně již název tohoto stupně antropomorfizace napovídá, má antropomorfizovaný objekt jak lidské emoce, pocity, dokáže přemýšlet, tak (a to především), je uživatelem jazyka. Mimolidská, neživá entita je vlastníkem stejné míry inteligence jako člověk, a tak, stejně jako tomu je již u předjazykové úrovně, je na ni tak i pohlíženo. Tato úroveň antropomorfismu, kdy antropomorfizovaný objekt komunikuje, je vcelku běžná, a to zejména v mluvených jazycích (Sutton-Spence, Kaneko, 2016, s. 76) – např. v dětských knihách a bajkách zvířata jednají a mluví jako lidé.

Díky jazyku může antropomorfizovaný objekt především komunikovat s ostatními účastníky příběhu/básně, nebo dokonce sám příběh/báseň vyprávět (tamtéž, s. 77).

Neslyšící autoři mnohdy nelidským a neživým objektům připisují atributy neslyšícího člověka. Mají blíže k antropomorfizování entit, jež samy o sobě „nevydávají zvuky“, nemohou „mluvit samy za sebe“ skrze mluvený jazyk (Sutton-Spence, Napoli, 2010, s. 448). Zásadní při tom bezesporu je znakový jazyk, kterému obvykle mimolidské, neživé entity v básni rozumí (srov. tamtéž, s. 471).

Takto antropomorfizované entity mohou pro neslyšící recipienty být metaforou toho, že sami jsou „uvěznění“ ve slyšícím světě bez možnosti slyšet a mluvit. Díky básním

a příběhům, kde je takový objekt antropomorfizován, mohou Neslyšící upozorovat analogii se svou vlastní situací a životní zkušeností (tamtéž, s. 463).

Neslyšící se kvůli znakovému jazyku, který je vizuálně-motorický, identifikují zejména s entitami, které vlastní končetiny, výběžky analogické k lidským rukám, jimiž mohou znakovat (tamtéž, s. 464). Pokud by byla např. liška antropomorfizována na této, jazykové, úrovni, její tlapy budou zobrazovány tvarem ruky A (např. při utírání tlamy po jídle), jakmile ale přistoupí ke komunikaci skrze znakový jazyk, toto omezení tvarem ruky A zmizí a liška je schopna plně znakovat jako lidská bytost (tamtéž, 2010, s. 463). Podobně strom může znakovat pomocí větví s větévkami, zobrazené tvarem ruky 5 nebo 5[#], které připomínají ruce s prsty.

4. Analýza antropomorfismu a antropomorfizace v básni v českém znakovém jazyce

Máme-li nyní, po nastínění základních teoretických předpokladů, již plně přistoupit k analýze entity stromu na konkrétním příkladu básně v českém znakovém jazyce, je důležité nejprve se alespoň krátce zaměřit na vymezení tohoto pojmu v českém jazyce. *Slovník spisovného jazyka českého* jej definuje jako „dřevinu s kmenem, která se různým způsobem větví“ (Pešatová a kol., 1989, s. 567). Strom je v jazykovém obrazu světa vnímán jako silný, stabilní, pevný, symbolizuje svobodu a život.

Pozitivní konotace stromu demonstrují například frazémy „je jako mladý strom“ (je urostlý), „roste jako strom v lese“ (roste rychle), „jablko nepadá daleko od stromu“ (jaký rodič, takový potomek) (Pešatová a kol., 1989, s. 567).

Pojem stromu však vyvolává i negativní konotace. *Slovník spisovného jazyka českého* uvádí například frazémy „roste jako dříví v lese“ (je ponechán osudu, nikam nesměruje), „jaký strom, takové ovoce“ (jaký je člověk, takové jsou jeho činy), „žádné stromy nerostou do nebe“ (vše má své meze, na každého jednou dojde) (tamtéž).

Ve *Slovníku symbolů* je strom „symbolem znovuzrození života, který stále přemáhá smrt“ (Becker 2007, s. 276), a to zejména strom listnatý, který každoročně obměňuje své listy, znovuzrozuje se. Becker (tamtéž, s. 277) taktéž uvádí, že strom bývá velice často antropomorfizován, v některých kulturách jsou stromy mytickými předky lidí.

Také v poezii ve znakových jazycích je personifikace stromu, velice oblíbená (srov. Sutton-Spence, Kaneko, 2016, s. 72), a to jednak proto, že je nám strom důvěrně známý, roste okolo nás, našeho bydliště, jednak proto, že má strom podobná stádia života jako člověk (srov. Sutton-Spence, Napoli, 2010, s. 467).

4.1. Sergej Josef Bovkun: Strom

Strom je ústřední entitou také v níže analyzované stejnojmenné básni Sergeje Josefa Bovkuna. Jeho „životní příběh“ se dotýká životů i dalších postav, které v básni figurují – milenců, ztrápeného muže se psem a muže, který si ke stromu chodí číst. V básni se také kromě lidských postav vyskytuje i několik dalších antropomorfizovaných entit – pes, ptáci.

Strom postavám poskytuje stín a ochranu (milence chrání před očima případných kolemjdoucích, spícího muže před nastávající bouřkou), je posvátným místem, který je chápán jako symbol ženský, mateřský (srov. Becker, 2007, s. 277–279).

V básni *Strom* se kromě lidských postav vyskytuje i několik antropomorfizovaných entit – pes, ptáci nebo hlavní postava básně, na kterou analýza bude zaměřena, strom.

Můžeme tedy v základě říci, že báseň *Strom* „je založena na metaforické paralele ČLOVĚK – STROM. [Tuto] základní metaforu známe i z češtiny a dalších jazyků mluveně-psaných (strom je vzpřímený jako člověk; strom žije, roste a umírá jako člověk; cítí jako člověk; v básni je např. strom smutný, raduje se, pozoruje svět, směje se apod.)“ (Vaňková, Hynková Dingová, 2019, s. 456).

V básni je také zřejmý antropocentrický pohled, který vykládá Pajdzińska (2007) v kontextu opozice vlastní-cizí. Byť je hlavní entitou básně bezesporu strom, veškeré události týkající se mimolidských entit ovládá člověk, například člověk zatáhl za vodítko psa, člověk ukončil život stromu.

Báseň je pro účel analýzy antropomorfismu a antropomorfizace níže přepsána do tzv. glos a doslovně přeložena. Pro přehrání originálního textu básně v českém znakovém jazyce zájemce nalezne QR kód v Příloze č. 1⁵.

4.1.1. Přepis básně pomocí glos

Přepis pomocí glos je určitá forma přepisu znakového jazyka do jazyka mluveného. Glosování nemusí dávat v mluveném jazyce smysl, dokonce určitý znak znakového jazyka nemusí mít přesný jednoslovný ekvivalent. Pro přepis glosami je užíváno hůlkové písmo, znaménka + oddělují jednotlivé znaky. Protože znaky nicméně mohou být simultánní, může

⁵ Odkaz pro přehrání básně: <https://www.youtube.com/watch?v=TGGRLHNDRpw>

glosa jednoho znaku může obsahovat více slov, která jsou oddělována pomlčkami (lifepoint.com, cit. 2022).

První část básně glosovala Mgr. Nad'a Hynková Dingová, Ph. D., které bych za to chtěla touto cestou vyjádřit poděkování. Zbývající část básně jsem přepsala do glos svépomocí.

HLADINA-VODY-V-POHYBU+PLYNOUCÍ-ŘEKA+ŠPLOUCHAJÍCÍ-VLNY-
ŘEKY+HLADINA-VODY-V-POHYBU

PROPLETENÉ-VĚTVE-V-KORUNĚ-STROMU+HLADINA-VODY-V-
POHYBU+LÉTAJÍCÍ-A-ZPÍVAJÍCÍ-PTÁCI-VE-VZDUCHU+HLADINA-VODY-V-
POHYBU+PEVNÝ-A-ŠTÍHLÝ-KMEN-STROMU;VĚTVE
VYRŮSTAJÍCÍ-Z-KMENU+STROM-HLEDÍ-NA-ZPÍVAJÍCÍ-PTÁKY+STROM-
POSLOUCHÁ-ZPÍVAJÍCÍ-PTÁKY+STROM-PTÁKY-POHUPUJE-VE-
VĚTVÍCH+STROM-SLEDUJE-ODLÉTAJÍCÍ-PTÁKY

STROM-HLEDÍ-NA-PŘICHÁZEJÍCÍ-MILENCE+DÍVKA-JDE+MUŽ-JDE+OBA-JDOU-
RUKU-V-RUCE+SPOLEČNĚ-HLEDÍ-DO-KORUNY-STROMU+STROM-SE-
ZAHLEDÍ+STROM-POZORUJE-MILOVÁNÍ-PÁRU+STROM-CUDNĚ-ODHLÉDNE-OD-
MILENCŮ+STROM-SE-SETKÁ-POHLEDEM-S-MILENCI+STROM-SE-ZALÍBENÍM-
SLEDUJE-ODCHOD-MILENCŮ

STROM-ZAHLÉDNE-BĚŽÍCÍHO-PSA+BĚŽÍCÍHO-PSA-S-VLAJÍCÍMA-
UŠIMA+STROM-ZAZNAMENÁ-VÁŽNÉHO-MUŽE-DOPROVÁZEJÍCÍHO-
PSA+STROM-PROHLÉDNE-MYŠLENKY-UTRÁPENÉHO-MUŽE+MUŽ-ZATÁHNE-
VODÍTKEM-A-ZASTAVÍ-PSA+MUŽ-S-NADĚJÍ-POHLÉDNE-DO-KORUNY-
STROMU+STROM-SE-USMĚJE-NA-MUŽE+MUŽ-OBEJME-KMEN-
STROMU+STROM-K-SOBĚ-PŘITISKNE-MUŽE+MUŽ-SE-ODPOUTÁ-OD-
STROMU+MUŽ-SVĚŘÍ-SVÉ-TRÁPENÍ-STROMU+MUŽ-CHYTNE-PSA-NA-
VODÍTKU-A-ROZEJDE-SE+STROM-PŘISTIHNĚ-ČŮRAJÍCÍHO-PSA-NA-KMEN-
STROMU+PES-ÚLEVNĚ-SKLOPÍ-UŠI+STROM-KÁRAVĚ-POHLÉDNE-NA-PSA+PES-
S-OMLUVOU-OLÍZNE-KMEN-STROMU+STROM-SE-ZASMĚJE-LOCHTAVÉMU-
OLÍZNUTÍ

VĚTVE-KORUNY-STROMU-SE-OHÝBAJÍ-SILNÝM-VĚTREM+STROM-SE-S-
BOLESTÍ-PROLAMUJE-POD-PORYVEM-VĚTRU+STROM-CÍTÍ-BOLEST-ULOMENÉ-
VĚTVE+STROM-JE-ZRANĚNÝ+STROM-VZPOMÍNÁ-NA-NOVĚ-VYRŮSTAJÍCÍ-
VĚTVE+STROM-OŽÍVÁ-S-NOVĚ-ROSTOUCÍ-VĚTVÍ+STROM-SE
USMÍVÁ+STROM-SE-POHUPUJE⁶

STROM-HLEDÍ-NA-PŘICHÁZEJÍCÍHO-MUŽE-S-BRÝLEMI+NESE-SI-
KNIHU+STROM-SE-NA-NĚJ-USMÍVÁ+BRÝLATÝ-MUŽ-SI-LEHNE-DO-STÍNU-
STROMU-PODŘIMUJE+OTEVŘE-KNIHU-ČTE+PODŘIMUJE+STROM-NA-NĚJ-
LASKAVĚ-SHLÍŽÍ-POHUPUJE-SE+NEBE-SE-ZATAHUJE+STROM-JEMNĚ-
STRKÁ(3x)-DO-UNAVENÉHO-BRÝLATÉHO-MUŽE+MUŽ-DRŽÍCÍ-KNIHU-SE-
OTŘÁSÁ(3x)+ROZESPALE-SE-ROZHLÍŽÍ+RYCHLE-ZAVÍRÁ-KNIHU+S-KNIHOU-V-
RUCE-SPĚCHÁ-PRYČ

STROM-OSAMÍ+BLÝSKÁ-SE-HŘMÍ+BLÝSKÁ-SE+HUSTĚ-PRŠÍ+STROMU-JE-TO-
NEPŘÍJEMNÉ+KAPKY-DEŠTĚ-HO-BIJÍ-+BLÝSKÁ-SE+BLESK-ZASAHUJE-
STROM+STROM-JE-OCHROMENÝ+STROM-PADÁ-K-ZEMI
(SMALL SPACE)+STROM-PADÁ-K-ZEMI (LIVE SPACE)+STROM-VZPOMÍNÁ-NA-
NOVĚ-VYRŮSTAJÍCÍ-VĚTVE+VĚTVE-SE-SNAŽÍ-VYRŮST-ALE-
UMÍRAJÍ+NEDOROSTLÉ-VĚTVE-UMÍRAJÍ

PTÁCI-OKOLO-STROMU-POLETUJÍ-ZPÍVAJÍ+PTÁK-LETÍ+STROM-JE-SPADLÝ-
UMÍRÁ+PTÁCI-POLETUJÍ-ZPÍVAJÍ+PTÁK-LETÍ+ZPÍVAJÍCÍ-PTÁCI-ODLÉTAJÍ
STROM-LEŽÍ+PŘICHÁZEJÍ-MILENCI+DÍVKA-JDE+MUŽ-JDE+OBA-JDOU-RUKU-V-
RUCE+HLEDÍ-NA-STROM+STROM-LEŽÍ+RUCE-MLENCŮ-SE-ROZPOJUJÍ+STROM-
LEŽÍ

PES-S-VLAJÍCÍMA-UŠIMA-BĚŽÍ-KE-STROMU+VÁŽNÝ-MUŽ-DOPROVÁZEJÍCÍ-
PSA+STROM-LEŽÍ+MUŽ-JE-SMUTNÝ+PES-SKLOPÍ-UŠI-JE-SMUTNÝ+VÁŽNÝ-
MUŽ-OTÍRÁ-SLZU-ZE-SVÉ-TVÁŘE+SLZA-POMALU-PADÁ+SLZA-DOPADÁ-NA-
ZEM+SLZA-SE-ROZBIJE-O-ZEM+STROM-LEŽÍ+VÁŽNÝ-MUŽ-JE-
SMUTNÝ+ODCHÁZÍ

MUŽ-S-BRÝLEMI-PŘICHÁZÍ-KE-STROMU+NESE-KNIHU+HLEDÍ-KE-
STROMU+STROM-LEŽÍ+KNIHA-PADÁ-NA-ZEM+BRÝLATÝ-MUŽ-ONĚMĚLÝ-

⁶ Překlad po toto místo laskavě poříдила Nad'a Hynková Dingová.

HLEDÍ-NA-STROM+STROM-LEŽÍ+MUŽ-POOTEVŘE-KNIHU+MUŽ-SI-SUNDÁVÁ-
BRÝLE+SMUTNĚ-POKLÁDÁ-TVÁŘ-DO-DLANĚ+STROM-LEŽÍ

MUŽ-SI-PŘIPRAVUJE-NÁŘADÍ+PŘICHÁZÍ-MUŽ-S-NÁŘADÍM+STROM-LEŽÍ+MUŽ-
TNE-DO-STROMU-SEKEROU+MUŽ-TNE-DO-STROMU-SEKEROU+STROM-
VZPOMÍNÁ-NA-NOVĚ-VYRŮSTAJÍCÍ-VĚTVE+MUŽ-TNE-DO-STROMU+STROM-
VZPOMÍNÁ-NA-ZPÍVAJÍCÍ-PTÁKY+MUŽ-TNE-DO-STROMU+STROM-VZPOMÍNÁ-
NA-PÁR-MILUJÍCÍ-SE-V-JEHO-STÍNU+MUŽ-TNE-DO-STROMU+STROM-
VZPOMÍNÁ-NA-BĚŽÍCÍHO-PSA-S-VLAJÍCÍMA-UŠIMA+MUŽ-KÁCÍ-
STROM+STROM-VZPOMÍNÁ-NA-MUŽE-S-BRÝLEMI+STROM-ZEMŘEL

4.1.2. Doslovný překlad básně

Doslovný překlad básně, uvedený níže, vznikl pro účely této práce a je dílem jejího autora.

Hladina vody se hýbe, řeka plyne, vlny řeky šplouchají, hladina vody se hýbe.

Větve v koruně stromu jsou propletené, hladina řeky se hýbe. Ptáci zpívají a létají ve vzduchu, hladina řeky se hýbe. Kmen stromu je pevný a štíhlý, z kmene vyrůstají jeho větve. Strom poslouchá zpívající ptáky, pohupuje jimi ve větvích, sleduje, jak odlétají.

Strom pozoruje přicházející milence, dívka i muž jdou, jdou ruku v ruce, společně hledí do koruny stromu. Ten se na ně zadívá, pozoruje jejich milování. Cudně od aktu odhlédne, poté se pohledy stromu a milenců střetnou. Strom se zalíbením sleduje odchod milenců.

Strom zahlédne běžícího psa s vlajícima ušima. Vidí vážného muže, který psa doprovází. Strom prohlédne jeho utrápené myšlenky, muž zatáhne za vodítko, aby pes zastavil. Muž s nadějí pohlédne do koruny stromu a strom se na muže usměje. Muž strom obejmě a strom ho k sobě přitiskne. Muž mu svěří své trápení, poté vezme vodítko a odchází od stromu pryč. Strom přistihne, jak na jeho kmen pes močí, jak úlevně sklápí uši. Strom se na psa káravě podívá, ten mu s omluvou olízne kmen. Strom se směje, lechtá to.

Větve stromu ohýbá silný vítr, strom se pod silným větrem prolamuje. Cítí bolest, vítr stromu láme větev, strom je zraněný. Strom vzpomíná, jaké to je, když mu roste nová větev, ožívá s nově rostoucí větví, usmívá se a pohupuje se.

Strom vidí přicházet brýlatého muže, který si nese knihu. Strom se na něj usmívá a on si lehne do stínu stromu. Muž podřimuje, čte si a zase podřimuje. Strom ho laskavě pozoruje, pohupuje se. Nebe se zatahuje, strom unaveného muže budí – třikrát do něj strčí, muž se třikrát otřese. Muž se rozespale rozhlíží, zavírá knihu a rychle spěchá pryč.

Strom je sám. Blýská se, hřmí, blýská se a hustě prší. Je to nepříjemné, kapky deště bijí do stromu. Blýská se a blesk zasahuje strom. Ten je ochromený, padá k zemi. Strom padá k zemi. Strom vzpomíná, jaké to je, když mu roste nová větev, větve se snaží vyrůst, ale umírají. Nedorostlé větve umírají.

Okolo stromu poletují zpívající ptáci, pták letí. Umírající strom leží. Zpívající ptáci poletují, pták letí, zpívající ptáci odlétají pryč.

Strom leží. Přichází milenci, dívka i muž jdou, jdou ruku v ruce, společně se dívají na spadlý strom. Strom leží. Ruce dívky i muže se pustily, strom leží.

Ke stromu běží pes s vlajícíma ušima, kterého doprovází vážný muž. Strom leží. Muž je smutný i pes smutně sklopí uši, jeho pán utírá slzu ze své tváře. Slza dopadá na zem, o kterou se rozbíjí. Strom leží. Smutný muž odchází.

Přichází brýlatý muž, který si nese knihu. Hledí na strom, strom leží. Oněmělému muži vypadne kniha z rukou, hledí na strom. Muž si sundává brýle z nosu a smutně pokládá svou tvář do dlaně. Strom leží.

Muž si připravuje brašnu s náradím. Přichází ke stromu, strom leží. Muž dvakrát zatne sekeru do stromu a strom vzpomíná, jaké to je, když mu rostou nové větve. Muž tne do stromu seká a strom vzpomíná na zpívající ptáky. Muž tne do stromu a strom vzpomíná na milence, co se milovali v jeho stínu. Muž tne do stromu, seká a strom vzpomíná na psa s vlajícíma ušima. Muž kácí strom a strom vzpomíná na muže s brýlemi. Strom zemřel.

4.1.3. Analýza básně z hlediska antropomorfizace

Strom je antropomorfizován převážně na předjazykové úrovni, antropomorfismus probíhá však i na úrovni popisné. Antropomorfizace stromu je zvýrazněna v glosovém přepisu níže.

Antropomorfismus vzniká ve dvou perspektivách. V první je zjevné propůjčení těla, mluvíme o artikulaci z perspektivy postavy, tzv. live space – artikulace probíhá v „životní velikosti“, tělo básníka je tělo stromu. Z perspektivy pozorovatele, tzv. small space, je artikulován například pád stromu – básník stojí mimo zobrazovanou událost, strom představuje básníkovu předloktí – scéna je artikulována před tělem básníka v neutrálním prostoru.

Na počátku básně na sebe autor formou live space bere podobu stromu. Nejdříve se jeho ruce proměňují ve větve – tvar ruky 5, zobrazeno rotujícím pohybem paží směrem od těla a směrem vzhůru, místo artikulace se mění v závislosti na umístění větví – vedle těla, před tělem, před obličejem (Obrázek 6).

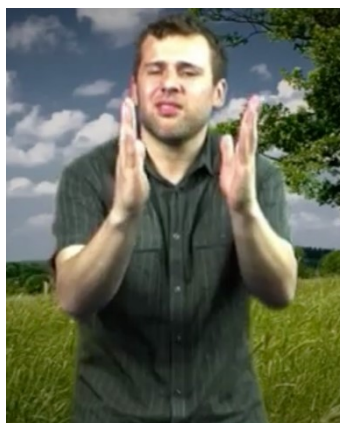
Autor v neutrálním znakovacím prostoru naznačí kmen pomocí tvaru ruky B₁ (Obrázek 7), artikulace probíhá oběma rukama (small space). Básník specifikuje pohybem vzhůru vrostlost stromu, kmen stejným tvarem ruky „přenáší“ na své vlastní tělo, opět naznačuje zbylé větve tvarem ruky 5. Prsty se poté pomocí tvarů ruky 6 a 5 roztahují do větví (live space) (Obrázek 8).

Ve tváři básníka se nezrcadlí žádná emoce, myšlenka, žádný náznak lidskosti. Básník přenáší strukturu stromu na své tělo. Antropomorfizace probíhá tedy na úrovni popisné.

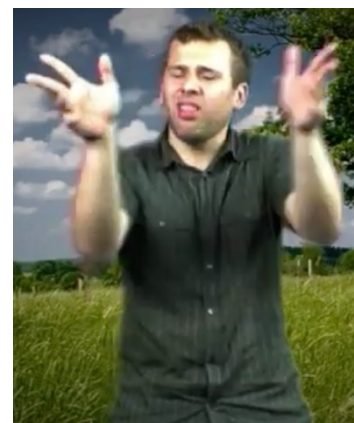
PROPLETENÉ-VĚTVE-V-KORUNĚ-STROMU+HLADINA-VODY-V-POHYBU+LÉTAJÍCÍ-A-ZPÍVAJÍCÍ-PTÁCI-VE-VZDUCHU+HLADINA-VODY-V-POHYBU+PEVNÝ-A-ŠTÍHLÝ-KMEN-STROMU;VĚTVE VYRŮSTAJÍCÍ-Z-KMENU+STROM-HLEDÍ-NA-ZPÍVAJÍCÍ-PTÁKY+STROM-POSLOUCHÁ-ZPÍVAJÍCÍ-PTÁKY+STROM-PTÁKY-POHUPUJE-VE-VĚTVÍCH+STROM-SLEDUJE-ODLÉTAJÍCÍ-PTÁKY

Obrázek 6 – popisná úroveň antropomorfismu, básnickovy ruce se mění ve větve stromu díky tvarům ruky 5 a 5

Obrázek 7 – popisná úroveň antropomorfismu, básnickovy ruce se vyznačují kmen stromu tvary rukou B₁

Obrázek 8 – popisná úroveň antropomorfismu, básnickovy ruce se mění ve větévky prostřednictvím tvarů rukou V₀

Antropomorfizace stromu na popisné úrovni se překlenuje v úroveň předjazykovou ve chvíli, kdy nad korunou stromu začnou prozpěvovat ptáci (zobrazení klasifikátorovými tvary ruky \hat{P} a \hat{P}) a strom je s evidentním zájmem začíná pozorovat – zobrazeno pohyby hlavou ze strany na stranu, pohled směřuje vzhůru. Ptáci mu důvěřivě sednou na jednu z větví – již reprezentuje autorova levá paže. Větve stromu se pohybují ve větru (pohyb ze strany na stranu), ruce stále drží tvar ruky 5[#] (Obrázek 9). V dolní oblasti obličeje (ústa a tvář) lze identifikovat štěstí – strom se usmívá.⁷ Právě touto emocí, již je zde možno identifikovat, se antropomorfizace z úrovně popisné posouvá na úroveň předjazykovou.

PROPLETENÉ-VĚTVE-V-KORUNĚ-STROMU+HLADINA-VODY-V-POHYBU+LÉTAJÍCÍ-A-ZPÍVAJÍCÍ-PTÁCI-VE-VZDUCHU+HLADINA-VODY-V-POHYBU+PEVNÝ-A-ŠTÍHLÝ-KMEN-STROMU;VĚTVE VYRŮSTAJÍCÍ-Z-KMENU+**STROM-HLEDÍ-NA-ZPÍVAJÍCÍ-PTÁKY+STROM-POSLOUCHÁ-ZPÍVAJÍCÍ-PTÁKY+STROM-PTÁKY-POHUPUJE-VE-VĚTVÍCH+STROM-SLEDUJE-ODLÉTAJÍCÍ-PTÁKY**

⁷ Srov. generalizací, podle níž je „úsměv (...) primárně svázán s dobrými, přátelskými, prosociálními vzájemnými vztahy mezi lidmi“ (Křivohlavý, 1988, s. 35).

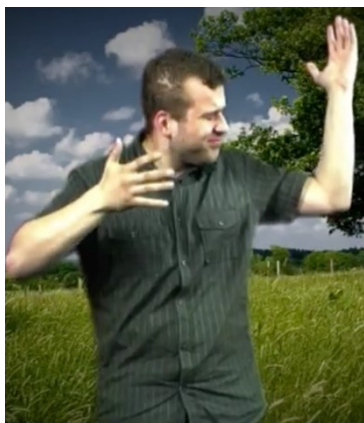
Obrázek 9 – předjazyková úroveň antropomorfismu, strom se usmívá na ptáky sedící mu na větvi – paži, ruce drží tvary ruky 5

Strom je antropomorfizován na předjazykové úrovni i nadále. Ptáci odlétají pryč, strom je svým pohledem a úsměvem na tváři doprovází (směr odletu ptáků naznačuje pohyb autorovy hlavy vlevo, pohled směřuje vzhůru).

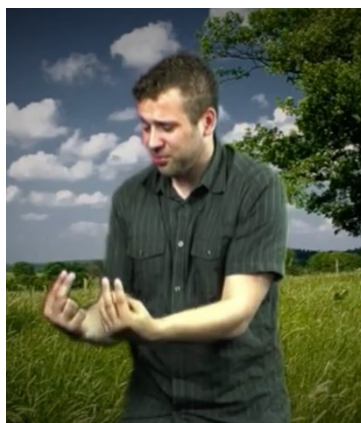
Ke stromu přichází milenecký pár⁸, který v jeho stínu nalézá soukromí pro milování. Strom je antropomorfizován opět formou live space. Ruce zastupující větve mají tvar ruky 5 a vykonávají mírný pohyb vpřed a vzad – tento pohyb symbolizuje jemný vítr. Předjazyková úroveň je opět patrná ve výrazu obličeje – ve tváři stromu se zrcadlí zvědavost. Když si uvědomí, co se pod jeho korunou odehrává, stydlivě odvrátí tvář, oči si zakrývá dlaní – pohyb hlavou doleva, zavřené oči, pravá ruka (tvar ruky 5) směřuje doleva, orientace dlaně k tělu, MA před obličejem (Obrázek 10). Po aktu dvou milenců se ale strom otočí zpět a jeho pohled směřuje dolů, k místu odpočinku mileneckého páru. Pohled stromu se s pohledem milenců střetne. Oči milenců směrem ke stromu (počáteční MA v neutrálním prostoru, pohyb k tělu šikmo vzhůru, orientace dlaně dolů, orientace prstů k tělu) je artikulovaný oběma rukama, ruce drží tvar ruky V (Obrázek 11). Pohled stromu je taktéž zobrazen tvarem ruky V, artikulace probíhá jednou rukou (Obrázek 12) – počáteční MA horní polovina obličeje, pohyb od těla šikmo dolů, orientace dlaně dolů, orientace prstů od těla). O tomto očním kontaktu ví pouze strom, milenci jeho oči nevidí a ani netuší, že leží pod entitou, jež něco cítí a vnímá.

⁸ Příchod milenců je artikulován formou jak small space prostřednictvím klasifikátorového tvaru ruky P, tak i formou live space, kdy básník např. zobrazuje vlající vlasy ženy tvary ruky B₁.

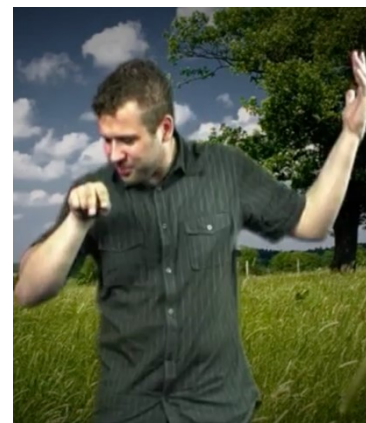
STROM-HLEDÍ-NA-PŘICHÁZEJÍCÍ-MILENCE+DÍVKA-JDE+MUŽ-JDE+OBA-JDOU-RUKU-V-RUCE+SPOLEČNĚ-HLEDÍ-DO-KORUNY-STROMU+STROM-SE-ZAHLEDÍ+STROM-POZORUJE-MILOVÁNÍ-PÁRU+STROM-CUDNĚ-ODHLÉDNE-OD-MILENCŮ+STROM-SE-SETKÁ-POHLEDEM-S-MILENCI+STROM-SE-ZALÍBENÍM-SLEDUJE-ODCHOD-MILENCŮ

Obrázek 10 – předjazyková úroveň antropomorfismu, strom odvrací stydlivě tvář (nejazyková mimika)

Obrázek 11 – pohled milenců ke stromu, klasifikátorový tvar ruky V zobrazuje vidění

Obrázek 12 – předjazyková úroveň antropomorfismu, strom shlíží na milence pod ním, tvar ruky V

Po odchodu milenců ke stromu přichází ztrápený člověk se psem. Muž sice stromu svěří své obavy a trápení, strom je vnímá, ale přímo na ně nereaguje. Muže, který strom následně obejmě, se snaží utěšit, objetí mu opětovat, muž si však, stejně jako milenci, není vědom, že strom je entita, která je mu duševně podobná. Antropomorfizace stromu tak zůstává stále na předjazykové úrovni. Poté, co muž najde u stromu úlevu pro své trápení, se jeho pes na strom vymočí. Strom shlédne dolů a rozčileně na něj pohlédne⁹ (pohled směřuje dolů, hlava provádí kroutivý pohyb, autor stále drží roztažené paže a tvary rukou 5), zvíře následně omluvně olízne jeho kmen (zobrazeno pravou rukou – tvar ruky P, pohyb nahoru dolů, artikulace nejdříve v neutrálním prostoru, poté artikulace z pohledu stromu pod pravým prsem básníka – na kmeni stromu), strom to rozesměje (Obrázek 13). Mezi těmito dvěma antropomorfizovanými objekty tedy probíhá neverbální komunikace. Komunikují spolu sice bez jazyka, avšak strom i pes si navzájem porozumí a promlouvají mezi sebou skrze pohledy a dotyky. Strom jakožto mravokárce, pes s pohledem stydlivým se omlouvá zašimráním. Nabízí se proto otázka, zda je strom v tuto chvíli antropomorfizován na předjazykové, nebo již na jazykové úrovni. Sutton-Spence (2010, s. 470) se přiklání k názoru, že aby entita byla antropomorfizována na úrovni jazykové, je potřeba, aby komunikovala znakovým

⁹ Rozčilení dle Krivohlavého (1988, s. 41) je rozloženo po celém obličejí rovnoměrně, nevyskytuje se ve větší míře např. v oblasti čela a obočí.

jazykem a především jazykem lidským. Nelze se však dorozumět taktéž neverbálně skrze výrazy obličeje a doteky?

STROM-ZAHLÉDNE-BĚŽÍCÍHO-PSA+BĚŽÍCÍHO-PSA-S-VLAJÍCÍMA-UŠIMA+STROM-ZAZNAMENÁ-VÁŽNÉHO-MUŽE-DOPROVÁZEJÍCÍHO-PSA+STROM-PROHLÉDNE-MYŠLENKY-UTRÁPENÉHO-MUŽE+MUŽ-ZATÁHNE-VODÍTKEM-A-ZASTAVÍ-PSA+MUŽ-S-NADĚJÍ-POHLÉDNE-DO-KORUNY-STROMU+STROM-SE-USMĚJE-NA-MUŽE+MUŽ-OBEJME-KMEN-STROMU+STROM-K-SOBĚ-PŘITISKNE-MUŽE+MUŽ-SE-ODPOUTÁ-OD-STROMU+MUŽ-SVĚŘÍ-SVÉ-TRÁPENÍ-STROMU+MUŽ-CHYTNE-PSA-NA-VODITKU-A-ROZEJDE-SE+STROM-PŘISTIHNĚ-ČŮRAJÍCÍHO-PSA-NA-KMEN-STROMU+PES-ÚLEVNĚ-SKLOPÍ-UŠI+STROM-KÁRAVĚ-POHLÉDNE-NA-PSA+PES-S-OMLUVOU-OLÍZNE-KMEN-STROMU+STROM-SE-ZASMĚJE-LOCHTAVÉMU-OLÍZNUTÍ

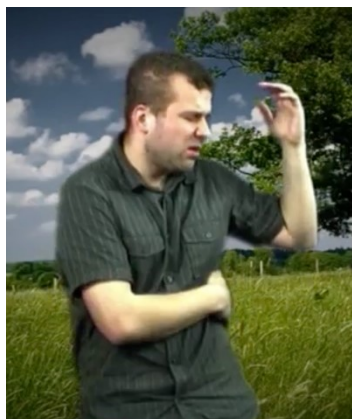
Obrázek 13 – předjazyková úroveň antropomorfního, strom se směje lechtivému olíznutí zobrazené tvarem ruky P

Silný vítr zlomí stromu větve, což je zobrazeno vířivým pohybem pravé ruky (tvar ruky 5) směrem dolů, následné přivinutí ruky k trupu, levá ruka s tvarem ruky B₀ je vzpřímená vedle těla, básník orientuje tělo k levé straně, výraz obličeje reflektuje bolest – čelo je svaštělé, oči přivřené, pohled směřuje dolů (Obrázek 14).

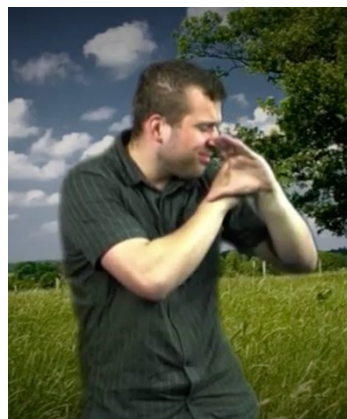
Strom začíná vzpomínat na okamžiky, kdy mu rostly nové větve. To je artikulováno oběma rukama před obličejem – znak je nejprve artikulován tvary ruky O, ruce se rozevírají do tvarů ruky B₀, které se mění na tvary ruky 5. Ruce jsou překřížené a při artikulaci se od sebe

oddalují (Obrázek 15). Následně básník vrací polohu rukou do zraněné pozice – pravá ruka přivinutá k trupu, levá ruka vzpřímená vedle těla držící tvar ruky B_0 .

VĚTVĚ-KORUNY-STROMU-SE-OHÝBAJÍ-SILNÝM-VĚTREM+STROM-SE-S-BOLESTÍ-
PROLAMUJE-POD-PORYVEM-VĚTRU+STROM-CÍTÍ-BOLEST-ULOMENÉ-VĚTVĚ+STROM-JE-
 ZRANĚNÝ+STROM-VZPOMÍNÁ-NA-NOVĚ-VYRŮSTAJÍCÍ-VĚTVĚ+STROM-OŽÍVÁ-S-NOVĚ-
 ROSTOUCÍ-VĚTVÍ+STROM-SE-USMÍVÁ+STROM-SE-POHUPUJE

Obrázek 14 – předjazyková úroveň antropomorfismu, přivinutá ruka k trupu symbolizuje zlomenou větev, nejazyková mimika zrcadlí bolest

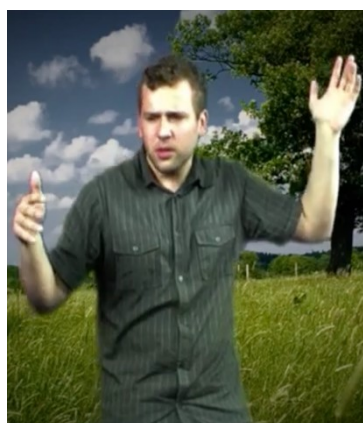

Obrázek 15 – předjazyková úroveň antropomorfismu, strom vzpomíná na vyrůstající větev – artikulováno před obličejem, počáteční tvar ruky O, změna na tvar ruky B_0 konečný tvar ruky 5

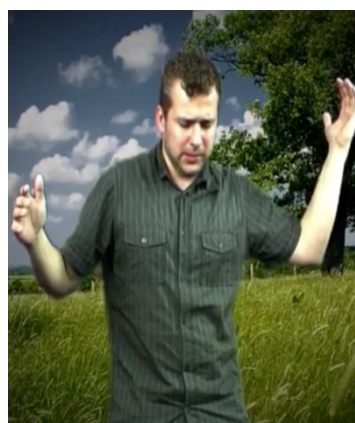
V druhé polovině básně již uzdravený strom zpozoruje přicházející postavu – pohled směřuje doprava, zamračené obočí značí soustředění. Strom zaujímá základní pozici – obě ruce, tvary rukou 5, svírají v lokti pravý úhel, jsou umístěny vedle těla a směřují vzhůru (Obrázek 16).

Ke stromu přichází brýlatý muž s knihou, strom ho pozoruje – pohled směřuje vpravo šikmo dolů. Muž ve stínu stromu nad rozečtenou knihou usne. Strom na muže stále hledí – jeho pohled se stočí do centra, směřuje dolů. V tom přichází bouře. Strom s obavami (obličej reflektuje nervozitu – zamračené obočí, skousnutý jazyk mezi zuby) ze zvedajícího větru muže budí pohybem trupu zezadu dopředu, pohyb se třikrát opakuje (Obrázek 17). Antropomorfizace zde stále, stejně jako v předchozí sekvenci, jednoznačně probíhá na předjazykové úrovni.

STROM-HLEDÍ-NA-PŘICHÁZEJÍCÍHO-MUŽE-S-BRÝLEMI+NESE-SI-KNIHU+STROM-SE-NA-NĚJ-USMÍVÁ+BRÝLATÝ-MUŽ-SI-LEHNE-DO-STÍNU-STROMU-PODŘIMUJE+OTEVŘE-KNIHU-ČTE+PODŘIMUJE+STROM-NA-NĚJ-LASKAVĚ-SHLÍŽÍ-POHUPUJE-SE+NEBE-SE-ZATAHUJE+STROM-JEMNĚ-STRKÁ(3x)-DO-UNAVENÉHO-BRÝLATÉHO-MUŽE+MUŽ-DRŽÍCÍ-KNIHU-SE-OTŘÁSÁ(3x)+ROZESPALE-SE-ROZHÍŽÍ+RYCHLE-ZAVÍRÁ-KNIHU+S-KNIOU-V-RUCE-SPĚCHÁ-PRYČ

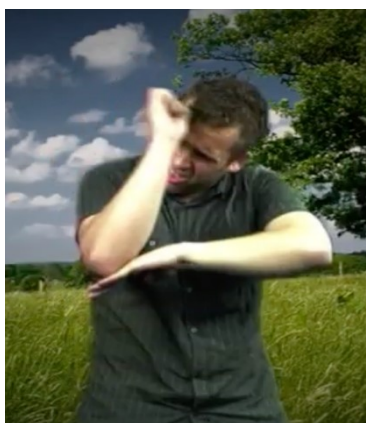

Obrázek 16 – předjazyková úroveň antropomorfismu, soustředěný pohled stromu na přicházející postavu

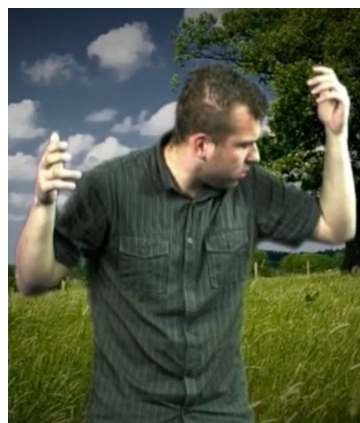

Obrázek 17 – předjazyková úroveň antropomorfismu, strom pohybu trupu zezadu dopředu budí spícího muže, který je o jeho kmen opřený

V průběhu bouře na strom dopadají velké kapky, zasahuje ho blesk a strom padá k zemi. Pád stromu je nejprve zobrazen z perspektivy small space v neutrálním prostoru. Vzpřímená pravá ruka drží tvar ruky A, zastupuje strom. Levá ruka s tvarem ruky B₁ je umístěna horizontálně, znázorňuje zemi. Obě ruce jsou v kontaktu, pravý loket se dotýká hřbetu levé ruky. Pohyb pravé ruky vlevo dolů značí pád stromu. Obličej básníka reflektuje sílu dopadu stromu (Obrázek 18), antropomorfizace probíhá na úrovni popisné. Pád stromu je artikulován i formou live space – dopad stromu na zem je zobrazen prudkým pohybem celého těla básníka dopředu, vzpřímené paže vedle těla svírající pravý úhel, tvary rukou 5^{III} vykonají prudký pohyb zepředu dozadu s jedním opakováním. Pohyb hlavy doleva a dolů symbolizuje pád stromu do bezvědomí (Obrázek 19).

Obrázek 18 – popisná úroveň antropomorfismu, pád stromu artikulace small space

Obrázek 19 – popisná úroveň antropomorfismu, pád stromu artikulace live space

Strom stejným způsobem artikulace, jako tomu bylo v části básně, kde mu vítr zlomil větev, vzpomíná na chvíle, kdy mu rostly větve nové. Tentokrát stromu ale nová větev neroste – zobrazeno opakovanou artikulací oběma rukama, tvary rukou 5, kroutivý pohyb vzhůru, dlaně kývavým pohybem v předloktí „spadnou“ (Obrázek 20). Strom je zraněný, začíná chřadnout. Antropomorfizace na předjazykové úrovni se pomalu vytrácí, až degraduje na úroveň popisnou.

**STROM-OSAMÍ+BLÝSKÁ-SE-HŘMÍ+BLÝSKÁ-SE+HUSTĚ-PRŠÍ+STROMU-JE-TO-
NEPŘÍJEMNÉ+KAPKY-DEŠTĚ-HO-BIJÍ-DO-HLAVY+BLÍSKÁ-SE+BLESK-ZASAHUJE-
STROM+STROM-JE-OCHROMENÝ+STROM-PADÁ-K-ZEMI (SMALL SPACE)+STROM-VZPOMÍNÁ-
NA-NOVĚ-VYRŮSTAJÍCÍ-VĚTVE+VĚTVE-SE-SNAŽÍ-VYRŮST-ALE-UMÍRAJÍ+NEDOROSTLÉ-
VĚTVE-UMÍRAJÍ**

Obrázek 20 – popisná úroveň antropomorfismu, uhynutí nově narůstajících větví – sklopení rukou dolů, tvar ruky 5

K ležícímu stromu, který již neprojevuje žádné pocity a emoce, postupně přicházejí milenci, muž se psem a brýlatý muž s knihou. Během těchto okamžiků je strom beze změny antropomorfizován na popisné úrovni – ruce s tvary rukou 5 umístěné vedle těla svírají pravý úhel, hlava je nakloněna doleva, pohled směřuje dolů, mimika je neutrální (Obrázek 21).

PTÁCI-OKOLO-STROMU-POLETUJÍ-ZPÍVAJÍ+PTÁK-LETÍ+**STROM-JE-SPADLÝ-UMÍRÁ**+PTÁCI-
POLETUJÍ-ZPÍVAJÍ+PTÁK-LETÍ+ZPÍVAJÍCÍ-PTÁCI-ODLÉTAJÍ

STROM-LEŽÍ+PŘICHÁZEJÍ-MILENCI+DÍVKA-JDE+MUŽ-JDE+OBA-JDOU-RUKU-V-RUCE+HLEDÍ-
NA-STROM+**STROM-LEŽÍ**+RUCE-MLENCŮ-SE-ROZPOJUJÍ+**STROM-LEŽÍ**

PES-S-VLAJÍCÍMA-UŠIMA-BĚŽÍ-KE-STROMU+VÁŽNÝ-MUŽ-DOPROVÁZEJÍCÍ-PSA+**STROM-
LEŽÍ**+MUŽ-JE-SMUTNÝ+PES-SKLOPÍ-UŠI-JE-SMUTNÝ+VÁŽNÝ-MUŽ-OTÍRÁ-SLZU-ZE-SVÉ-
TVÁŘE+SLZA-POMALU-PADÁ+SLZA-DOPADÁ-NA-ZEM+SLZA-SE-ROZBIJE-O-ZEM+**STROM-
LEŽÍ**+VÁŽNÝ-MUŽ-JE-SMUTNÝ+ODCHÁZÍ

MUŽ-S-BRÝLEMI-PŘICHÁZÍ-KE-STROMU+NESE-KNIHU+HLEDÍ-KE-STROMU+**STROM-
LEŽÍ**+KNIHA-PADÁ-NA-ZEM+BRÝLATÝ-MUŽ-ONĚMĚLÝ-HLEDÍ-NA-STROM+**STROM-
LEŽÍ**+MUŽ-POOTEVŘE-KNIHU+MUŽ-SI-SUNDAVÁ-BRÝLE+SMUTNĚ-POKLÁDÁ-TVÁŘ-DO-
DLANĚ+**STROM-LEŽÍ**

Obrázek 21 – popisná úroveň antropomorfismu, nejazyková mimika neutrální, artikulace live space – paže jako větve, tvary rukou 5 zobrazují větévky

V závěru básně antropomorfizace naposledy probíhá na úrovni předjazykové. Ke stromu přichází muž se sekerou a chystá se ho pokácet. Mezi zatnutými ostří do kmene strom na sklonku života vzpomíná na vyrůstající větve, na zpívající ptáky, na milence, na psa, na brýlatého muže. Vzpomínání je opět artikulováno stejným způsobem jako již dříve

– znak je nejprve artikulován tvary ruky O, ruce se rozevírají do tvarů ruky B₀, tvary rukou B₀ se mění na 5, ruce jsou překřížené a při artikulaci se od sebe oddalují, pravá ruka je situována blíže k tělu. Nakonec život stromu vyhasne – autor svěsí ruce podél těla, sklopí hlavu.

MUŽ-SI-PŘIPRAVUJE-NÁŘADÍ+PŘICHÁZÍ-MUŽ-S-NÁŘADÍM+STROM-LEŽÍ+MUŽ-TNE-DO-STROMU-SEKEROU+MUŽ-TNE-DO-STROMU-SEKEROU+STROM-VZPOMÍNÁ-NA-NOVĚ-VYRŮSTAJÍCÍ-VĚTVE+MUŽ-TNE-DO-STROMU+STROM-VZPOMÍNÁ-NA-ZPÍVAJÍCÍ-PTÁKY+MUŽ-TNE-DO-STROMU+STROM-VZPOMÍNÁ-NA-PÁR-MILUJÍCÍ-SE-V-JEHO-STÍNU+MUŽ-TNE-DO-STROMU+STROM-VZPOMÍNÁ-NA-BĚŽÍCÍHO-PSA-S-VLAJÍCÍMA-UŠIMA+MUŽ-KÁCÍ-STROM+STROM-VZPOMÍNÁ-NA-MUŽE-S-BRÝLEMI+STROM-ZEMŘEL

Celkově je tedy zjevné, že v básni převládá antropomorfizace na úrovni předjazykové. Hranice mezi jednotlivými stupni jsou neostře, různě se prolínají. Antropomorfizace stromu na úrovni popisné v této básni probíhá v menší míře. Pokud se vrátím k výkladu jazykové úrovně dle Sutton-Spence (2010, s. 470), antropomorfizace stromu úrovně jazykové nikdy nedosáhla. V případě interakce mezi psem a stromem je zjevná neverbální komunikace skrze doteky (olíznutí kmene psem) a pohledy, explicitně není užita řeč náležící lidským bytostem.

Závěr

Hlavním záměrem této práce bylo analyzovat proces antropomorfizace a následný stupeň antropomorfismu v konkrétní básni v českém znakovém jazyce (kapitola 4), a to s využitím poznatků relevantní odborné literatury zabývající se poezií, kognitivní lingvistikou a lingvistikou znakových jazyků.

Širší uvedení do problematiky tématu představuje první a druhá kapitola. V první kapitole byl nastíněn stručný výklad o těch prvcích poezie, jak mluvených, tak znakových jazyků, které se pro další analýzu ukazují jako bazální. Druhá kapitola představovala základní exkurz do kognitivní lingvistiky a kognitivní poetiky, konkrétněji přitom pojednávala zejména o ikoničnosti, konceptuální metafoře, jejích typech a o zdvojeném mapování.

Teoretický základ týkající se antropomorfismu jakožto jevu a antropomorfizace jakožto procesu k němu vedoucího představuje částečně rovněž již kapitola 2 (srov. 2.4.) a zejména kapitola 3, kde je komplexněji vyložen vztah antropocentrismu a antropomorfismu jak v umělecké sféře, tak (alespoň částečně) i ve sféře každodenní komunikace.

Ve čtvrté, závěrečné kapitole byl, jak již bylo řečeno, tento proces antropomorfizace a antropomorfismus jakožto její výsledek analyzován v básni *Strom* českého neslyšícího básníka Sergeje Josefa Bovkuna. Analýza byla zaměřena na antropomorfizaci konkrétní entity – stromu a probíhala v kognitivně lingvistickém kontextu s oporou o studie Rachel Sutton-Spence (2005, 2010, 2016). Příslušný umělecký text byl přepsán pomocí glos a doslovně přeložen. Báseň také byla analyzována na základě originálního textu v českém znakovém jazyce. Při analýze básně byly zjištěny další antropomorfizované objekty, a to v podobě zvířat – pes a ptáci.

Na základě poznatků o ontologické metafoře, o antropomorfismu a o povaze znakových jazyků bylo předpokládáno, že antropomorfizace v básních Neslyšících nebude probíhat pouze na jedné z úrovní antropomorfismu a bude se vyskytovat přirozeně.

Výsledky analýzy potvrzují na konkrétním příkladu básně *Strom*, že vzniká proces antropomorfizace má tendenci postupovat od úrovně popisné po úroveň předjazykovou skrze klasifikátorové tvary a pohyby. U úrovně předjazykové antropomorfizace probíhá také skrze nejazykovou mimiku. Úroveň jazyková nebyla explicitně projevena.

Bylo rovněž potvrzeno, že autor antropomorfizuje prostřednictvím svého těla, které entitě propůjčuje, strom tak může být konceptualizován jak prostřednictvím artikulace live space (celé básníkově tělo je strom), tak i small space – strom představuje pouze část těla, v případě básně *Strom* předloktí. Při antropomorfizaci se jako stěžejní ukázalo užití klasifikátorových tvarů ruky zobrazující větve stromu – např. tvary ruky 3, 5, 5. Antropomorfizaci dokresluje pohyb – např. rotující pohyb rukou směrem vzhůru, který zobrazuje vyrůstající větve a místa artikulace (např. sedící ptáci na levé paži, která zobrazuje větev). Výsledky analýzy rovněž naznačily, že v antropomorfizaci na předjazykové a jazykové úrovni ve znakových jazycích hraje nepostradatelnou roli prostředek neverbální a nemanuální komunikace – nejazyková mimika.

I přesto, že byl výzkum proveden pouze na jedné z básní v českém znakovém jazyce, lze předpokládat, že vzhledem k ikonické povaze znakových jazyků se antropomorfismus v literární (a hypoteticky i v běžné) komunikaci Neslyšících obecně vyskytuje v různé míře zcela zákonitě.

Seznam literatury

BAHAN, Ben. *Signing the Body Poetic: Essays on American Sign Language Literature*. 2006, s. 21–50. [cit. 2022-01-18] Dostupné z: <https://content.ucpress.edu/pages/9424/9424.ch01.pdf>.

BECKER, Udo. *Slovník symbolů*. Praha: Portál, 2007.

CULLER, Jonathan. *Krátký úvod do literární teorie*. Brno: Host, 2002.

FIDLER, Masako. Ikonicitá. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (ed.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 2022-02-24]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/IKONICITA>

FREEMAN, Margaret H.: *Poetic Iconicity*. 2009. [cit. 2022-03-15] Dostupné z: <http://ssrn.com/abstract=1399120>

HÁJKOVÁ, Zuzana: *Poezie v českém znakovém jazyce*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova, 2009.

HLADKÁ, Zdeňka a Iva NEBESKÁ. Motivace. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (ed.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 2022-03-13]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/MOTIVACE>

HOFFMANOVÁ, Jana. Sféra literární komunikace. In: HOFFMANNOVÁ, Jana, Jiří HOMOLÁČ, Eliška CHVALOVSKÁ, Lucie JÍLKOVÁ, Petr KADERKA, Petr MAREŠ a Kamila MRÁZKOVÁ. *Stylistika mluvené a psané češtiny*. Praha: Academia, 2016, s. 396–463.

JELÍNEK, Milan. Personifikace. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (ed.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 2022-04-20]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/PERSONIFIKACE>

JUSTOŇ, Zdeněk a Josef WOLF. Antropomorfismus. In: NEŠPOR, Zdeněk R. (ed.). *Sociologická encyklopedie* [online]. 2017 [cit. 2022-03-27]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Antropomorfismus>

KOSINOVÁ, Barbora. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – kultura neslyšících*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008.

- KUCHAŘOVÁ, Lucie. Ikoničnost v českém znakovém jazyce. In: KUCHAŘOVÁ, Lucie a kol. *Jazyk neslyšících: Co víme, co nevíme a co bychom měli vědět o českém znakovém jazyce*. Praha: UČJTK FF UK, 2005, s. 42–46.
- KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Jak si navzájem lépe porozumíme: Kapitoly z psychologie sociální komunikace*. Praha: Svoboda, 1988.
- LAKOFF, George – Mark JOHNSON. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002.
- LENTZ, Ella Mae. *Sign Poetry and Storytelling in Encyclopedia of Deafness and Deaf People*. McGraw-Hill, 1987, s. 124–126.
- MACUROVÁ, Alena. Nemanuální prostředky ve znakových jazycích: stručné poznámky úvodem. *Speciální pedagogika*, **22**.(1), 2012, s. 13–19.
- MACUROVÁ, Alena. Poznáváme český znakový jazyk: Úvodní poznámky. *Speciální pedagogika*, **11**.(2), 2001, s. 69–75.
- MACUROVÁ, Alena a Petr VYSUČEK. Poznáváme český znakový jazyk: Klasifikátorové tvary ruky. *Speciální pedagogika*, **15**.(4), 2005, s. 262–275.
- NEBESKÁ, Iva. Metafora a metaforičnost. In: VAŇKOVÁ, Irena, Iva NEBESKÁ a kol. *Co na srdci, to na jazyku: kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha: Karolinum, 2005, s. 92–106.
- NOVOTNÁ, Renata a Helena KARLÍKOVÁ. Zvukomalba. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (ed.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 2022-01-27]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ZVUKOMALBA#onomatopoeie>
- NÜNNING, Ansgar. *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, 2006.
- PAJDZIŇSKA, Anna. Kategorie strukturující jazykový obraz světa: antropocentrismus a opozice „vlastní“ – „cizí“. In: Saicová Římalová, L. (ed.). *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky II*. Praha: 2007, s. 27–44.
- PEŠATOVÁ, Hana (red.). *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha: Academia, 1989.
- PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. 3. vyd. Jíloviště, 2007.
- SUTTON-SPENCE Rachel. *An overview of sign language poetry*. [online] 2003. [cit. 2007-12-1]. Dostupné na WWW: <www.let.kun.nl/sign-lang/echo/docs/SL_poetry.pdf>. – již není dostupné

SUTTON-SPENCE, Rachel. *Analysing Sign Language Poetry*. New York: PALGRAVE MACMILLAN, 2005.

SUTTON-SPENCE, Rachel a Michiko KANEKO. *Introducing Sign Language Literature: Folklore & creativity*. London: Macmillan Education UK, 2016.

SUTTON-SPENCE, Rachel a Donna Jo NAPOLI. Anthropomorphism in Sign Languages: A Look at Poetry and Storytelling with a Focus on British Sign Language. *Sign Language Studies*. 10.(4), 2010, s. 442–475.

ŠEBKOVÁ, Helena. Mimika v českém znakovém jazyce. In: KUCHAROVÁ, Lucie a kol. *Jazyk neslyšících. Co víme, co nevíme a co bychom měli vědět o českém znakovém jazyce*. Praha: UČJTK FF UK, 2005, s. 47–51.

ŠŮCHOVÁ, Lucie. *Metafora v českém znakovém jazyce*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, 2007.

ŠŮCHOVÁ, Lucie. Znakové jazyky a konceptuální metafora. In: MACUROVÁ, Alena – Radka ZBOŘILOVÁ a kol. *Jazyky v komunikaci neslyšících: český znakový jazyk a čeština*. Praha: Karolinum, 2018, s. 173–178.

TAUB, Sarah. *Language from the Body: Iconicity and Metaphor in American Sign Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

TIKOVSKÁ, Lenka a Lucie KUCHAROVÁ. Klasifikátory v českém znakovém jazyce. In: KUCHAROVÁ, Lucie a kol. *Jazyk neslyšících. Co víme, co nevíme a co bychom měli vědět o českém znakovém jazyce*. Praha: UČJTK FF UK, 2005, s. 69–77.

TRSKOVÁ, Hana. *Vizuální symbolismus v českém znakovém jazyce*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova, 2017.

TŘÍSKOVÁ, Pavla. *Ikonicita ve slovní zásobě znakových jazyků*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova, 2017.

VALLI, Clayton. *Dawn sign press*. [online] 1998. [cit. 2008-12-2]. Dostupné z: <<http://www.dawnsign.com/support/aslpoetry.html>>. – již není dostupné

VAŇKOVÁ, Irena. Antropocentrismus jako perspektiva jazykového obrazu světa. In: VAŇKOVÁ, Irena, Iva NEBESKÁ a kol. *Co na srdci, to na jazyku: kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha: Karolinum, 2005, s. 59–66.

VAŇKOVÁ, Irena. *Základy kognitivní lingvistiky*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013. [cit. 2022-04-03] Dostupné z: https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/265721/mod_resource/content/1/ZKL_př%C3%AADručka.pdf

VAŇKOVÁ, Irena. Kognitivní lingvistika a studium českého znakového jazyka (První poznámky). In: MACUROVÁ, Alena – Radka ZBOŘILOVÁ a kol. *Jazyky v komunikaci neslyšících: český znakový jazyk a čeština*. Praha: Karolinum, 2018, s. 137–150.

VAŇKOVÁ, Irena – Nad'a HYNKOVÁ DINGOVÁ. „Člověka hledám”: Člověk v jazyce audioorálně-skripturálním a vizuálněmotorickém – sémantické konfrontace. In: *Prace Filologiczne*, LXXIII, 2019, s. 441–466.

ZEMAN, Milan. *Teorie literatury pro střední i základní školy*. Praha: Fortuna, 1991.

Gloss in American Sign Language. *ASL University* [online]. [cit. 2022-05-04]. Dostupné z: <https://www.lifepprint.com/asl101/topics/gloss.htm>

Multimediální cvičebnice pro předmět Český znakový jazyk [DVD-ROM]. Praha: FF UK, 2011.

Seznam obrázků

- Obr. 1: Spread The Sign. Strom. [cit. 2022-03-04]. Dostupné z: <https://www.spreadthesign.com/cs.cz/search/>
- Obr. 2: Spread The Sign. Tree. [cit. 2022-03-04]. Dostupné z: <https://www.spreadthesign.com/cs.cz/search/>
- Obr. 3: Ikonické mapování dle Taubové – čerpáno z ACN100211 Úvod do kognitivní lingvistiky, 2019/2020
- Obr. 4: *Sergej Josef Bovkun – Strom.* 2020 [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=TGGRLHNDRpW>
- Obr. 5: *Sergej Josef Bovkun – Strom.* 2020 [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=TGGRLHNDRpW>
- Obr. 6: *Sergej Josef Bovkun – Strom.* 2020 [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=TGGRLHNDRpW>
- Obr. 7: *Sergej Josef Bovkun – Strom.* 2020 [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=TGGRLHNDRpW>
- Obr. 8: *Sergej Josef Bovkun – Strom.* 2020 [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=TGGRLHNDRpW>
- Obr. 9: *Sergej Josef Bovkun – Strom.* 2020 [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=TGGRLHNDRpW>
- Obr. 10: *Sergej Josef Bovkun – Strom.* 2020 [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=TGGRLHNDRpW>
- Obr. 11: *Sergej Josef Bovkun – Strom.* 2020 [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=TGGRLHNDRpW>
- Obr. 12: *Sergej Josef Bovkun – Strom.* 2020 [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=TGGRLHNDRpW>
- Obr. 13: *Sergej Josef Bovkun – Strom.* 2020 [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=TGGRLHNDRpW>

- Obr. 14: *Sergej Josef Bovkun – Strom.* 2020 [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=TGGRLHNDRpw>
- Obr. 15: *Sergej Josef Bovkun – Strom.* 2020 [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=TGGRLHNDRpw>
- Obr. 17: *Sergej Josef Bovkun – Strom.* 2020 [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=TGGRLHNDRpw>
- Obr. 18: *Sergej Josef Bovkun – Strom.* 2020 [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=TGGRLHNDRpw>
- Obr. 19: *Sergej Josef Bovkun – Strom.* 2020 [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=TGGRLHNDRpw>
- Obr. 20: *Sergej Josef Bovkun – Strom.* 2020 [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=TGGRLHNDRpw>
- Obr. 21: *Sergej Josef Bovkun – Strom.* 2020 [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=TGGRLHNDRpw>

Přílohy

Příloha č. 1:

QR kód pro přehrání básně Strom:

Příloha č. 2:

Tvary rukou, NotáčnÍ systém pro český znakový jazyk dle Macurové – čerpáno z ACN100209
Zápis znakového jazyka, 2018/2019

základní tvar ruky	a) °	b) 1	c) ^	d) "	e) "'	f) =	g)	h)
zavřená ruka								
 A	 A ₀		 Ā					 sA
skrčená ruka								
 O								 rO
 C	 C ₀	 C ₁						
ruka s prsty u sebe								
 B	 B ₀	 B ₁	 Ĕ	 Ĕ ₁	 Ĕ ₂	 Ĕ ₃	 Ĕ ₄	 rĔ

ruka s prsty od sebe								
								
5					5			
								
Y			Y					
prsty vztyčené ze zavřené dlaně								
								
D	D ₀		Ď	Ď	Ď	Ď	Ď ₀	
								
V	V ₀				ǂ		ǂ ₀	
								
P			Ĥ	Ĥ	Ĥ	Ĥ	Ĥ ₀	
								
I								
								
Y								
								
R								